

TÜRKİYE'DE BASINDA TRAHOM: CUMHURİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ (1930-1945)

Ümmügülsüm CANDEĞER*

Aydın EFE**

ÖZ

Trahom, Hitit tıp metinlerinde tarif edilen daha sonra Pedanius Dioscorides'nin kitabında bahsedilen tarihi oldukça eski bir göz hastalığıdır. Hitit tıp metinleri ve Pedanius Dioscorides'nin kitabında hastalığın geçiyor olması Anadolu'da hastalığın eskiden beri var olduğu sonucunun çıkarılmasına neden olmaktadır. Özellikle çocuklar arasında hijyen eksikliği ve eşyaların ortak kullanılması gibi nedenlerle daha yaygın olan hastalık sinsi bir şekilde vücuda yerleşmektedir. İlerleyen zamanlarda ise göz kapağı altında ara sıra enfeksiyon yaparak burada dokunun bozulmasına ve kirpiklerin içeri doğru kıvrılmasına neden olmaktadır. Sık sık tekrarlayan bu enfeksiyon zamanla gözün görme yetisini kaybetmesiyle de sonuçlanabilmektedir. Trahom, görme kayıplarının ve körlüğün en önemli nedenleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu çalışma, Cumhuriyet gazetesi arşivi üzerinden tarama modeliyle ve doküman inceleme yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın başlangıç tarihi 1 Ocak 1930, sonu ise 31 Aralık 1945 olarak tespit edilmiştir. Gazete arşivi üzerinden yapılan taramalarda zaman sınırlaması olmadan trahom ile ilgili 427 haber, zaman sınırlaması ile 127 haber tespit edilmiştir. Gazete arşivinin 1 Ocak 1943 ile 30 Haziran 1943 tarihleri arasındaki nüshalarına gazetenin kendi arşivinde de ulaşılabilmiştir. Haberlerin tespitinden sonra her bir haber tek tek incelenmiştir. Haberlerin incelenmesi sonrasında ise haberler kendi içinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Haberlerin devletin uygulamaları ve şehirlerle ilgili olanları bir başlık altında, ilanlar ile ilgili haberler ise bir başka başlık altında toplanmıştır. İlanların bir bölümü okula öğrenci seçimiyle ilgili ilanlar iken diğerleri trahom kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu malzemelerin temini ile ilgili verilen açık eksiltme ilanlarıdır. Gazete haberlerinden yola çıkılarak yapılan bu araştırmanın amacı literatürde bahsedildiği gibi savaş durumunun hastalığın yayılmasında ve artışında etkili olup olmadığının ortaya konmasıdır. 1925'te iki hastane ile başlanılan hastalıkla mücadele, 1930 yılında yeni kurumların açılmasıyla hız kazanmış olmasına rağmen 1939 yılına gelindiğinde gazetede çıkan haber ve reklamların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Her ne kadar Türkiye savaş dışında kalmışsa da yaşanan dünya savaşı Türkiye'yi de etkilemiş ve hastalığın yayılması ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hastalıkla mücadele konusunda yapılan çalışmalar ancak 1960'lı yıllarda sonuç vermeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Trahom, basın, Cumhuriyet gazetesi, hijyen, Anadolu, görme kaybı.

TRACHOMA IN PRESS IN TÜRKİYE: THE EXAMPLE OF CUMHURİYET NEWSPAPER (1930-1945)

ABSTRACT

Trachoma, an ancient eye disease, is referenced in both Hittite medical texts and the writings of Pedanius Dioscorides, suggesting its presence in Anatolia since ancient times. This disease, often prevalent among children due to poor hygiene and shared items, insidiously infects the body. It leads to recurrent infections under the eyelid, causing tissue damage and inward eyelashes curling. Over time, these repeated infections can result in vision loss, making trachoma a leading cause of blindness. This study utilized the scanning model and document analysis method, focusing on the archive of the Cumhuriyet newspaper. It spanned from January 1, 1930, to December 31, 1945. 427 trachoma-related news articles without a time limit and 127 within the specified period were identified. However, newspaper archives from January 1 to June 30, 1943, were unavailable. Each news item was individually examined and classified based on its content, including state and city initiatives and public announcements. Advertisements ranged from student selections for schools to auctions for trachoma treatment supplies. The research aimed to investigate wartime conditions' impact on trachoma's spread and intensification, as suggested in the literature. Despite initial efforts beginning with two hospitals in 1925 and expanding in 1930, a marked increase in news and advertisements about trachoma was noted in 1939. Although Turkey was not

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmaniye, ummugulsuncandeger@osmaniye.edu.tr , ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6717-9311>

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı, yorturk33@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6178-9904>

directly involved in World War II, the global conflict significantly impacted the country and exacerbated the spread of trachoma. Significant progress in combating the disease was only observed in the 1960s.

Keywords: Trachoma, press, Cumhuriyet newspaper, hygiene, Anatolia, vision loss.

GİRİŞ

Trahom, *Chlamydia Trachomatis* adlı mikroorganizmanın neden olduğu tedavi edilmediğinde ise körlükle veya görme kaybıyla sonuçlanan, tarihi oldukça eski bir hastalıktır^{***}. Hasta olan bir kişinin göz, ağız veya boğazından çıkan sıvılar hastalığın bulaşmasında etkilidir. Bu sıvılarla temas eden sağlıklı kişiler hastalığa yakalanırlar. Özellikle hasta kişinin kullandığı havlu, mendil gibi eşyalarla hastalık sağlıklı kişilere bulaşabilmektedir. Hastalığın yayılmasında karasinekler de etkili olmaktadır (Munoz&West, 1997: 205-217). Hasta kişinin tedavi olmaması halinde kör olması kaçınılmazdır. Hastalık göz kapaklarının iç kısmında zaman zaman yaptığı enfeksiyonlarla burada dokunun hasar görmesine ve skarlaşmanın olmasına neden olduğu için *quite disease* adını almıştır (WHO, 2007: 39). İnsanların kör olması ya da görme kaybı yaşamasındaki nedenler arasında trahom, katarakt ve glakomdan sonra üçüncü sırada yer alan etkidir (Atik, 2010:302). Hastalığın bulaşmasından sonraki aşamada gözlerde ağrı, foto-fobi (ışığa karşı hassasiyet), gözlerin yaşarması, kaşınma ve sonrasındaki aşamada ise görme kaybı yaşanabilir (Wangi, Deng & Tian 2016: 541-547).

Türkiye’de *Arabistan göz ağrısı*, *Mısır göz hastalığı*, *göz veremi* gibi isimlerle de ifade edilen hastalık, aslında hastalığın daha çok hangi bölgelerde yaygın olduğuna dair de ipucu vermektedir. Hastalık özellikle Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Trablusgarp (Libya), Hicaz, Filistin, Suriye, İran, Irak, Hindistan ve Çin gibi ülke ve bölgelerin yer aldığı Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu’da hastalığın yaygın olarak görülmektedir (Altay, 2016: 169; Çanak, 2017: 952). Hastalığın yayılmasında hijyen eksikliği birinci sırada yer alır. Bununla birlikte su kıtlığı, mültecilik ya da muhacirlik gibi uzun süren göç ve savaş gibi birçok insanın birlikte yaptığı faaliyetler ve insanların kalabalık, pis ve havasız ortamlarda kalmaları hastalığın daha hızlı yayılmasına neden olmaktadır.

Hastalığın yukarıda bahsi geçen ülkelerden Avrupa’ya taşınmasına Haçlı Seferleri’nin neden olduğu düşünülmektedir. Hastalığın Anadolu’ya gelişi de yine benzer bir şekilde Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi (1517) ile ve daha sonrasında ise Mısırlı askerlerden oluşan Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordunun Anadolu Seferi (1832-1833) esnasındadır (Özer, 2014: 122). Anadolu’da Birinci Dünya Savaşı’na kadar güney ve güneydoğu illerinde endemik olarak görülen hastalık savaş ve göç sebebiyle diğer illere de yayılmıştır.

Ayrıca yapılan araştırmalarda Hititler döneminden kalma tıp metinlerinde de göz hastalıkları arasında trahomun bulunması, hastalığın tarihinin çok daha eski olduğunun göstergesidir (Katırcıoğlu, 2021: 385-395). Her ne kadar hastalığın 16. ve 19. yüzyılda Mısır üzerinden Anadolu’ya geldiği iddia edilse de Hitit tıp metinlerinde trahomun tarif ediliyor olması hastalığın Anadolu’da çok daha önceden var olduğunun bir kanıtıdır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra trahom ile ilgili ilk çalışmalar hastalığın boyutlarının ortaya konmasına yönelik olarak yapılan gözlemlerdir. Dönemin Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam, Hüsamettin Kural ve Asım İsmail Arar’ın 1924 yılında çeşitli illerin hastanelerinden topladıkları bilgilerle kafalarında trahom savaşı fikri oluşmuştur (Hot, 2003: 23). Elde edilen veriler üzerine Ankara Numune Hastanesi Göz Doktoru Vefik Hüsnü [Bulat] üç aylığına yurdun güney ve doğu illerine incelemelerde bulunmak üzere gönderilmiştir. Buradan çıkan sonuç ise ülkenin güney ve doğu illerinde hastalığın yoğun olarak bulunduğudır. Hastalığın en yaygın olduğu iller olan Hısn-ı Mansur^{****} (Mansur Kalesi) ve Malatya’da 1925 yılında birer hastane ve dispanser

^{***} Hastalığın ilk geçtiği yer Pedanius Dioscorides’nin hazırladığı *Materia Medica* isimli kitaptır (Altay, 2016: 169).

^{****} Adıyaman’ın eski adı Hısn-ı Mansur olup 1926 yılında değiştirilmiştir. Dulkadiroğulları’ndan Osmanlı idaresine geçmiş olan şehir, 1841 yılında kaza, 1849 yılında sancak olmuştur. Ancak 1859 yılında Diyarbakır vilayetine bağlı bir sancak iken Malatya’ya bağlanarak kaza haline getirilmiştir. Bu durum, il olduğu 1 Aralık 1954 tarihine kadar devam etmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 191-192; Sezen, 2017:8).

açılarak mücadeleye başlanmıştır (Temel, 2008: 134). 1927 yılında Dr. Vefik Hüsnü Ankara’da toplanan İkinci Milli Tıp Kongresi’nde *Türkiye’nin Trahom Coğrafyası***** başlıklı raporunu sunmuştur. Dr. Vefik Hüsnü, Türkiye’yi dört ana trahom bölgesine ayırmış, her bölgede ortalama trahom hasta sayısını ve artış hızını da bu raporunda belirtmiştir (1927). Hastalıkla mücadele amacıyla 1930 yılında hastalığın çok görüldüğü yerlere yakın olan Gaziantep’te*****Trahom Mücadele Reisliği kurulmuştur. 1932 yılında Adana’ya taşınan reislik görülen ihtiyaç ve hastalığın daha doğu illerine yayılması nedeniyle yeniden Gaziantep’e taşınmıştır (Hot, 2014: 17-22). 1948 yılına gelindiğinde ise Adana ve Diyarbakır’da olmak üzere Trahom Savaş Başkanlıklarına ayrılmıştır. 1924’te incelemeler ile başlanılan mücadele 1948’e gelindiğinde iki milyon kişiye hizmet verebilecek seviyede oldukça geniş bir alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. 1960’lı yıllarda mücadeleden önemli ölçüde başarı elde edilmeye başlanması üzerine Gaziantep, Kilis, Urfa, Diyarbakır ve Adıyaman’da olmak üzere hastane sayısı beşe düşürülmüştür. Başlangıçta farklı bölgelerde yüksek oranlarda görülen (bu oran batıdaki illerde %1-2 iken güney ve doğudaki illerde %70-90 aralığındadır) hastalık 1970’li yıllara gelindiğinde ülke genelinde %2 gibi bir orana çekilmiştir. 1988’de 771.305 kişiden 11.077 kişi trahomlu iken 1998’de bu sayılar 122.099 kişiden 98 kişiye düşmüştür (Hot, 2003: 22-29).

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2008-2015 planına göre dünya üzerinde 6.000.000’den fazla kişinin kör olma nedeni trahomdur. 20. yüzyılın başında ise 150.000 kişi trahom tedavisine ihtiyaç duymaktaydı (WHO, 2007: 39).

Cumhuriyet Gazetesinde Trahom

Gazete haberleri üzerinden tarama yöntemi ile yapılan bu çalışmada elde edilen veriler tasnif edilmiştir. Bu tasnif hastalıkla ilgili *devletin faaliyetleri ve şehirlerdeki durum ile ilanlar* şeklinde olmuştur. İlanlar ise kendi içinde trahom teşkilatlarının sarf malzemesi ihtiyacını karşılamak için *açık eksiltme ilanları* ve *Maarif Vekâleti’nin öğrenci seçme usulleriyle ilgili ilanları* şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Çalışmanın sınırları 1 Ocak 1930 ile 31 Aralık 1945 tarihleri olarak belirlenmiştir. Gazetenin hem dijital hem de kendi arşivinde 1 Ocak-30 Haziran 1943 tarihlerine ait gazete nüshaları bulunmamaktadır. Bu nedenle altı aylık döneme ait verilere ulaşılamamıştır. Gazetenin internet sitesindeki kendi arşivi üzerinden yapılan taramada trahom ile ilgili yıl sınırlaması yapılmadan ulaşılan haber sayısı 427’dir. 1 Ocak 1930 ile 31 Aralık 1945 tarihleri arasında yapılan taramada ise 146 haber tespit edilmiştir. Gazetenin arşiv başlangıç tarihi olan 1 Ocak 1930 taramanın başlangıç tarihi olarak alınmış ve İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan özellikle savaşın etkili olduğu dönem hesaba katılarak çalışma 1930-1945 yılları arasındaki gazete arşivi kayıtlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmadaki amaç savaş döneminin hastalıkla ilişkisinin tespit edilmesidir. Daha önce yapılan çalışmalarda hastalığın yayılmasındaki etkenler arasında savaş durumu, savaşa bağlı olarak birlikte çok sayıda insanın göç hareketi ya da bir arada bulunması gibi nedenlerden bahsedilmiştir. Ülke ve dünyada trahom ile ilgili çalışmalar ile karşılaşılmış olsa da Türkiye kaynaklı akademik çalışmaların büyük çoğunluğunun daha çok bir şehir ya da bölgeye ait çalışmaların yoğunlaştığı görülmüştür (Çanak, 2017; Karacaer Çakır, 2021; Doğan, 2017a; Doğan, 2017b; Kardeş, 2021; Keskinbora, 2009; Tekir, 2016; Özer, 2020; Yılmaz& Ersoy, 2017; Yücebaş, 2020). Bu çalışma, savaş sürecinin hastalığın yayılması ve basına yansımaları açısından incelenmesini amaçlamış ve genel olarak ülke ve şehirdeki durumu basın yoluyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’nda savaş dışında kalmışsa da askerlerin olası bir savaş için hazırda tutulması, savaşın etkilerinin tüm ülkeyi üretim ve yaşam şartları açısından etkilemesi gibi durumlarla da başa çıkmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle haberlerin ve hasta sayılarının 1939-1945 yılları olan İkinci Dünya Savaşı döneminde yoğunlaşıp yoğunlaşmadığı bilgisi hastalık ve savaş ilişkisini de ortaya koyması açısından önemlidir. 1939-1945 yılları arasında 1 Ocak 1943- 30 Haziran 1943 tarihleri arasındaki 6

* **** Detaylı bilgi için, Haykır, Y. ve Canpolat, U. (2019). İkinci Milli Türk Tıp Kongresi’nde sunulan Türkiye trahom coğrafyası raporu, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı II*, İstanbul, Hiperyayın: 191-232.

* ***** Gazetede Gaziantep ismi Gazi Ayıntap olarak da geçmektedir. Metin birliği olması açısından Gaziantep ismi kullanılmıştır.

aylık kısım eksik olmak kaydıyla 40 haber tespit edilmiştir. 15 yıllık sürecin 6 yıllık bölümünde 40 haber savaş durumunun hastalıkla ilgili gelişmeler açısından çok da etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 1: Cumhuriyet gazetesinde trahom ile ilgili haber, ilan ve reklamlar

Yıllar	Haber	İlan	Reklam	Toplam
1930	9	-	-	9
1931	3	-	-	3
1932	4	3	1	8
1933	8	3	7	18
1934	1	3	8	12
1935	4	9	9	22
1936	8	-	1	9
1937	5	2	6	13
1938	7	1	4	12
1939	11	1	14	26
1940	1	-	1	2
1941	5	-	-	5
1942	1	-	-	1
1945	4	-	2	6
Toplam	71	22	53	146

Haberlerin yıllara göre dağılımı (Tablo 1), 1930 yılında dokuz, 1931 yılında üç, 1932 yılında sekiz (bunlardan üçü ilan), 1933 yılında 18 (bunlardan üçü ilan), 1934 yılında 12 (bunlardan üçü ilan, sekizi ise reklam), 1935 yılında 22 (bunlardan dokuzu ilan, dokuzu ise ilan), 1936 yılında dokuz (bunlardan biri reklam), 1937 yılında 13 (bunlardan ikisi ilan, altısı ise reklam), 1938 yılında 12 (bunlardan biri ilan, dördü ise reklam), 1939 yılında 26 (bunlardan biri ilan, 14’ü ise reklam), 1940 yılında iki (bunlardan biri reklam), 1941 yılında beş, 1942 yılında bir, 1945 yılında ise altı (bunlardan ikisi reklam) adet haber şeklindedir. 1943 ve 1944 yıllarında gazetede trahom ile ilgili hiç haber çıkmamıştır. Toplamda ise 71 haber, 22 ilan ve 53 reklam tespit edilmiştir. Reklamlar için ayrı bir bölüm oluşturulmamıştır. Reklamların geneli yeni çıkan, özellikle bulaşıcı hastalık taşıyıcısı olan haşerelere karşı kullanılacak ilaçlarla ilgilidir.

Tablo 1 incelendiğinde aslında savaşın başladığı yıl olan 1939 yılındaki haber sayısının diğer yıllarla karşılaştırıldığında oldukça fazla olduğu dolayısıyla savaşın başlaması ile insanların bir yerden bir yere göç etmesi ve birlikte yaşama durumunun artmasıyla hastalığın yayılma gösterdiği gibi bir sonuca ulaşmamızı sağlayacaktır. Bu arada gazetede haberler olduğu gibi alınmayıp yorumlanarak incelenmiştir. Gazetede verilen haberlerin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri verileriyle karşılaştırılması çalışmanın daha sağlam temeller üzerine oturtulmasına yardımcı olacağından konuyla ilgili diğer arşiv verileri ile bu dönemde konuyla ilgili çıkan kanun ve talimatnameler de çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır.

Hastalığa Karşı Devlet Tarafından Yapılan Uygulamalar ve Şehirlerde Durum

1930 yılında Türkiye’de trahom ile ilgili kuruluşlar, Adana ve Adıyaman’da hastane, Gaziantep, Kilis, Besni***** ve Malatya’da dispanser ile Adıyaman ve Gaziantep’te seyyar teşkilat şeklindedir. Adıyaman Trahom Hastanesi 20 yataklı olup, aynı zamanda seyyar teşkilat da bulunmaktadır. Hastaneye 1930 yılı içinde 6.703 kişi müracaat etmiş, bunlardan 227’si yatırılarak tedavi edilirken 488 kişinin de büyük göz ameliyatı yapılmıştır. Hastane ve seyyar teşkilat vasıtasıyla toplam ayaktan tedavi alan sayısı ise 152.823 kişi olmuştur. Gaziantep’te 10 yataklı Trahom Dispanseri ve seyyar teşkilat bulunmaktadır. 1930 yılı içinde dispansere 43.299 kişi müracaat ederken bunlardan 61’i

* ***** Gazetenin çeşitli nüshalarında Besni için Behisni ifadesi de kullanıldığı görülmüştür. Metinde dil birliğinin sağlanması amacıyla Besni ismi kullanılmıştır.

yatırılarak tedavi edilmiştir. Ayrıca 792 kişiye büyük göz ameliyatı yapılmış ve toplamda 48.113 kişiye de ayaktan tedavi uygulanmıştır. Kilis'te 10 yataklı Trahom Dispanseri vardır. 1930 yılında dispansere 14.552 kişinin müracaat ettiği, bunlardan 61'inin yatırılarak tedavi edildiği ve 349 kişinin de büyük göz ameliyatı olduğu görülmüştür. Besni'de 10 yataklı Trahom Dispanserinin bulunduğu, bu dispansere 1930 yılı içinde 10.247 kişinin müracaat ettiği, müracaat eden kişilerden 62'sine büyük göz ameliyatı yapıldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte 11.158 kişiye de ayaktan tedavi uygulandığı bilinmektedir. 10 yataklı Trahom Dispanseri bulunan Malatya'da ise 1930 yılı içinde dispansere 4.399 kişinin başvurduğu, başvuranlardan 3.536 kişiye ayaktan tedavi uygulandığı, 92 kişinin de yatırılarak tedavi edildiği ve 265 büyük göz ameliyatının yapıldığı görülmüştür. Adana'da 1930 yılında yeni kurulan 40 yataklı Trahom Hastanesi ve polikliniği vardır. Buraya 1930 yılı içinde 2.298 müracaat olmuş, tamamına ayaktan tedavi uygulanmış ve 687 büyük göz ameliyatı yapılmıştır (BCA 490-1-0-0/1464-3-2: 9). Trahom mücadelesi için 1930 yılında yapılan yıllık bütçe 99.990 lira olup 74.850+25.140 şeklinde planlamada yer almaktadır (BCA, 490-1-0-0/1464-3-2: 11).

Mücadele kapsamında bundan sonra hız verilmiş, 1932 yılına gelindiğinde trahom mücadelesi için kullanılan yatak sayısı 115'e ulaşmıştır. 1935 yılında 10 hastane, 130 yatak, 10 dispanser, 1940 yılında 13 hastane, 180 yatak 25 dispanser, 35 köy tedavi evi sayısına ulaşmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise 15 hastane, 210 yatak, 35 köy tedavi evinde çalışmaların daha da hızlandırıldığı söylenebilir (Hot, 2003: 24).

Cumhuriyet gazetesinin 8 Ocak 1930 tarihli nüshasında *Trahom Mücadelesi* başlıklı haber yukarıda verilen arşiv verilerini kanıtlar niteliktedir (Cumhuriyet gazetesi***** , 08.01.1930: 3). Haber; *Adıyaman Trahom Hastanesi'nde (1927-1928) iki sene zarfında merkezde 6.791 adet trahom tespit edilmiştir. Seyyar teşkilat tarafından 48 köyde tespit edilen trahom ise 3.128'dir. Bu iki sene zarfında 155.144 hasta ayakta tedavi olunmuş ve 256 hastaya da cerrahi ameliyat yapılmıştır. Malatya, trahom dispanserine ise bu iki senenin içinde 9.900 hasta müracaat etmiş, bunların 4.049'unda trahom görülmüştür. Dispanserde 4.452 hasta ayakta, 214 hasta yatırılarak ve 289 hasta da ameliyatla tedavi edilmiştir. Bu mücadele için 148 bin 2 lira 4 kuruş sarf olunmuştur* şeklindedir.

11 Ocak 1930 tarihli nüshadaki *Trahoma Karşı İlaç* başlıklı haberde Eczacı Necdet Ekrem Bey'in trahom için *küprim* isimli bir ilaç bulduğu ve bu ilacın olumlu neticeler verdiği yer almaktadır. (C. 11.01.1930: 2)

14 Şubat 1930 tarihli nüshada *Sıhhiye Vekâleti****** *Veremle Mücadele Edecek* başlıklı haberde Ankara ve Bursa'da açılacak olan verem dispanserinden bahsedildikten sonra Adana'da kırk yataklı bir trahom hastanesinin açılmak üzere olduğu bilgisi verilmektedir. Adana'da açılacak olan hastanenin aynı zamanda bir eğitim müessesesi olacağı burada trahom mücadelesi için iki tabip ve sıhhat memurlarının yetiştirileceği bildirilmiştir (C. 14.02.1930: 3).

6 Haziran 1930 tarihli gazetede *Hısn-ı Mansur'da Trahom Hastalığı* başlıklı bir habere yer verilmiştir. Tribune de Geneve gazetesinde Anadolu'da Hısnımansur'a tabi Adıyaman karyesinde halkın %97'sinin trahom hastalığına yakalandığı ve gözlerinin kısmen ya da tamamen kör olduğuna dair verilen haberin abartılı olduğu söylenmiştir. Ardından gazetede verilen rakamlar ise kasaba nüfusunun 7.000 kişi olduğu, bunun 6.791'inin göz hastalığına tutulduğu ve hastalığın civarda bulunan 42 köye sirayet ettiği ve havalinin genel nüfusunun yani 155.144 kişinin muayeneden geçirildiği şeklindedir. Haberin devamında Tribune de Geneve gazetesinin verdiği halkın %97'sinin kör olduğu haberine inanmak istemediklerini yazmışlardır (C. 06.06.1930: 4). Ne ilginçtir ki bu sayıları 8 Ocak 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde zaten daha önce kendileri vermişlerdir. Buradan anlaşılan haberi verdikleri zamanki istatistikî verileri yüzdeler olarak çevirmediklerinden vahametinin farkında olmadıkları ve haberin başka bir gazetede çıkmasıyla durumun farkına varıldığıdır.

* ***** Cumhuriyet gazetesi bundan sonraki atıflarda C. olarak gösterilecektir.

* ***** Günümüzdeki Sağlık Bakanlığı 3 Mayıs 1920 tarihinde Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti adıyla kurulmuş ilk bakanlığa da Dr. Adnan Adıvar seçilmiştir. 1930 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adını almıştır (Altıntaş, 2023). Gazetede Sıhhat Vekâleti, Sıhhiye Vekâleti gibi kullanımlar da görülmüştür. Gazetenin kullanımına sadık kalmak adına olduğu gibi alınmıştır.

9 Haziran 1930 tarihli nüshada *Sihhiye Vekâleti Sıtma Mücadelesini Tevsi Edecek* başlıklı haberde, Sihhiye Vekâleti’nin sıtma, trahom ve frengi hastalığına karşı oluşturacağı yeni birimlerden bahsedilmiş, trahomla ilgili olarak ise mevcut Malatya, Adıyaman, Besni, Gaziantep ve Kilis teşkilatlarına seyyar teşkilatların dâhil edileceği bildirilmiştir (C. 09.06.1930: 3).

30 Temmuz 1930 tarihli nüshada *Malatya İntibalarından Parçalar* başlığıyla verilen haberde Malatya’nın Adıyaman isimli kazasının 37.000 olan nüfusunun %70’inin trahom hastası olduğu ve halkın büyük çoğunluğunun gözünün görmediği ifade edilmiştir. Cumhuriyet hükümetinin bu işe ehemmiyet verdiği ve Adıyaman’da bir trahom hastanesi açıldığı ve yeni doğan çocukların bir kısmının gözlerinin kurtarıldığından bahsedilmiştir (A. Fuat, 1930: 4).

12 Ekim 1930 tarihli nüshada *Urfalılar Yüzde Altmış Trahomlu* başlıklı haberde şehrin nüfusunun %60 oranında trahomlu olduğu ve şehirde bir göz doktorunun dahi bulunmadığı, dolayısıyla Sihhiye Vekâleti’nin buraya acilen müdahale etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (C. 12.10.1930: 3).

19 Ekim 1930 tarihli nüshada *Trahom Hastalığı Hakkında Tetkikat* başlığıyla verilen haberde Sihhiye Müsteşarı Hüsametdin Bey’in Gaziantep, Maraş ve Malatya’ya trahom hastalığıyla ilgili tetkikatta bulunmak üzere gittiği haberi verilmiştir (C. 19.10.1930: 3).

2 Aralık 1930 tarihli nüshada *Adana Trahom Hastanesi* başlıklı haberde Adana’da yapımı devam eden trahom hastanesinin tamamlandığı ve resmî törenle açılış yapılacağı ifade edilmiştir (C. 02.12.1930: 3).

1930 yılında gazetede çıkan dokuz haberin iki tanesi trahom hastalığının diğer bulaşıcı hastalıklarla birlikte bahsedildiği haberdır. Bir haberde trahoma karşı bir eczacı tarafından geliştirilen ilacın etkileriyle ilgilidir. Diğer haberlerin hemen tamamı yeni kurulan hastaneler, bu hastanelerde tedavi edilen hasta sayıları, genel olarak Urfa, Adıyaman, Malatya, Gaziantep ve Adana illerinde yapılan tetkikatlar ve hastalığın seyri ile ilgilidir. Bir haber ise Adıyaman’daki hasta sayıları üzerinden yabancı basında çıkmış bir haberin abartılı bulunmasıyla ilgili olmakla birlikte aslında gazetenin daha önceki nüshalarında kendi verdikleri rakamların yüzdeye vurulması ile çıkan vahameti fark etmeleriyle ilgilidir.

22 Mart 1931 tarihi nüshada *Yol Vergisinden Kimler İstisna Ediliyor* başlıklı haberde kanunen yol mükellefiyetinden istisna edilmek için Sihhiye Vekâleti’nin yeni hastalıkları açıkladığından bahisle trahomlu olanların da bu vergiden muaf tutulduğunu yazmıştır (C. 22.03.1930: 2).

26 Mayıs 1931 tarihli nüshada *Çorum’da Bir Doğum Evi ve Bir Hastane* başlıklı haberin detayında Çorum’da yapılan yeni hastaneye görevlendirilen bir göz doktorundan bahisle çocuklar arasında trahom hastalığının yayıldığı dolayısıyla şehirde trahom mücadelesine başlanabileceği açıklanmıştır (C. 26.05.1931: 3).

14 Haziran 1931 tarihli nüshada *Urfa’da Trahom Salgını* başlığıyla verilen haberde şehrin pisliği yüzünden birçok hastalıkların artış gösterdiği özellikle trahom hastalığının salgın halinde olduğu bildirilmiştir (C. 14.06.1930: 3).

1931 yılında çıkan üç haberden birinde hastalığın Çorum’da çocuklar arasında yaygınlaşmaya başladığı sonucu çıkarılabilir. Aslında hastalık özellikle küçük çocukların kendi hijyenini tam olarak sağlayamamasından dolayı bu yaşlarda vücuda giren zamanla sık sık tekrarlayan enfeksiyona bağlı olarak ilerleyen bir hastalıktır. Dolayısıyla çocukların hastalıkla mücadelesinde taramalar yapılması ve ailelerin de buna karşı uyarılması erken evrede bulaş riskini azaltacağı için önemlidir. Diğer iki haberin biri hastalığın yaygın görüldüğü Urfa ile ilgilidir. Burada da hastalığın yayılmasında şehirdeki genel pislik durumunun sadece trahom vakalarında değil diğer bulaşıcı hastalıklarda da artışa neden olduğu ifade edilmiştir. Diğer haber ise bu dönemde alınan Yol Vergisi ile ilgili bir haber olmakla

birlikte trahomlulardan da vergi alınmamasıyla ilgilidir. Bulaşıcı hastalıkların kişinin sağlığı ile ilgili zararları yanı sıra iş gücü kaybına dolayısıyla ülke ekonomisine de zarar verdiği söylenebilir.

6 Ocak 1932 tarihli nüshada *Trahomla Mücadele* başlıklı haberde Sıhhiye Vekâleti'nin yeni bir talimatname hazırladığı hastalığın yaygın olduğu illerde 10-50 yataklı bir trahom hastanesi kurulacağı ve berberler ile kahvehane ve emsali yerlerde garsonların sıkı bir trahom muayenesinden geçirileceği, ayrıca trahomla mücadele için seyyar teşkilat kurulacağı ifade edilmiştir (C. 06.01.1932: 3).

28 Şubat 1932 tarihli nüshada *Sıhî Politikamız* başlıklı haberde 1930 yılında Sıhhiye Vekâleti'nin yaptığı çalışmalardan bahsedildikten sonra özellikle bulaşıcı hastalıklar olan frengi, sıtma ve trahom mücadelesinin üzerinde durulmuştur. Buna göre ülkenin güney vilayetlerinde trahomla mücadele kapsamında 232.000 kişi ayaktan tedavi görmüştür (Ali Süreyya, 1930: 4).

29 Eylül 1932 tarihli nüshada başmakale olarak verilen *Beynelmilel Akdeniz Hıfzıssıhha Kongresi* haberinin detayında Marsilya'da yapılan kongreye Sıhhiye Vekâleti'nin görevlendirdiği hekimlerin katıldığı ve Sıhhiye Müsteşarı Hüsamettin Bey'in burada trahom hastalığı ile ilgili bir rapor sunduğundan bahsedilmiştir (Yunus Nadi, 1932: 4).

10 Kasım 1932 tarihli nüshada *Darülacezeden Alınan Çocuklar* başlıklı haberin detayında Darülacezede bulunan 22 çocuğun Darülaceze'den alınarak Hâkimiyet-i Milliye yatılı okuluna nakledildiği ve bu çocukların trahom hastası olduğu hastalıklarının da tedavi edileceği bilgisi bulunmaktadır (C. 10.11.1932: 2).

1932 yılında gazetede dört haber yayınlanmıştır. Haberlerin ilki *Trahom Mücadele Talimatnamesi* (Resmî Gazete, S.1996, 07. 01.1932) ile ilgilidir. Buna göre hastalıkla mücadele için oluşturulacak kurumların nasıl teşkil edileceği, hastalığın yayılmasının önlenmesi için gerekli taramaların nasıl yapılacağı ve nerelerde denetimler yapılacağı, aile reislerinin hastalığa karşı görevleri gibi detaylı bir talimatname hazırlanmıştır. 46 maddelik talimatnamenin ekinde konuyla ilgili cetvellerin nasıl hazırlanacağı ve kayıtların nasıl yapılacağı da bildirilmiştir. Ülke genelinde trahoma karşı yapılacak mücadelenin aynı protokol çerçevesinde yapılmasının sağlanması hedeflenen bu talimatnamenin hazırlanmış olması tedavi şekillerinin farklılığı, konuya olan duyarlılığın azlığı gibi nedenler olabilir. Tabii bu arada ülke genelinde hastalıktan muzdarip kişilerin sayısının artması da devletin konuyla ilgili hassasiyetini artırmıştır. 28 Şubat 1932'de verilen haberde trahomlu kişi sayısının 232.000 kişi olarak ifade edilmesi de aslında talimatnamenin çıkarılmış olmasını destekler mahiyettedir. Diğer iki haberden ilkinde ülkedeki trahom hastalığının genel seyrinin Sıhhiye Müsteşarı tarafından uluslararası hıfzıssıhha kongresinde sunulmuş olması konuyla ilgili diğer ülkelerin haberdar edilmesi ve ülke çapında çalışmaların nasıl gittiğinin kontrol edilmesi olarak açıklanabilir. 1932 yılının son haberi ise okullarda tespit edilen trahomlu çocukların karantinaya alınarak diğer çocuklara bulaşmasının önüne geçilmesiyle ilgili bir haber olup zaten talimatnamede de buna dair açıklamalar bulunmaktadır.

16 Ocak 1933 tarihli nüshada *Trahom Mücadelesi* başlıklı haberde Ankara'dan alınan haberlere göre trahom mücadelesinde başarılı olduğu, bu nedenle gerekli yerlerde Sıhhiye Vekâleti'nin yeni bir teşkilatlanmaya giderek mücadeleyi genişleteceği bildirilmiştir. Yeni teşkilata göre Urfa'da 15, Siverek'te 10, Maraş'ta 10 yataklı birer hastane ve dispanser açılacağı gibi Malatya, Urfa, Siverek, Besni, Gaziantep ve Kilis'te de seyyar mücadele ekiplerinin oluşturulacağı ifade edilmiştir (C. 16.01.1933: 3).

21 Ocak 1933 tarihli nüshada *Sıhhiye Müsteşarı Şehrimizde* başlıklı haberin detayında Hüsamettin Bey'in muhtelif meselelere dair izahatından bahsedilmiş ve trahomla ilgili mücadelenin yeniden teşkilatlandığı ve 16 Ocak 1933 tarihli haberdeki bilgileri verdiği görülmüştür. Bu haberde bundan başka mektepli sıhhiye memurlarının Adana Trahom Hastanesi'nde kursa tabi tutulacakları ve buradan yeni görevlerinin başına gideceği de açıklanmıştır (C. 21.01.1933: 2).

25 Şubat 1933 tarihli gazetenin ilk sayfasından *Refik Bey Bugün Gidiyor* başlıklı haberin detayında sıtma ve trahomla mücadelenin başarılı olduğu ve bu hastalıkların tedavisi için teşkilatın daha da güçlendirileceği bilgisine yer verilmiştir (C. 25.02.1933: 1-2).

20 Mart 1933 tarihli gazetenin ilk sayfasından *Masraf Bütçesinde Fazlalık: Maarif, İktisat, Sıhhiye Tahsisatı Niçin Arttı?* başlıklı haberde bütçe görüşmeleri sonucunda trahom mücadelesi için 1932 senesinde 72.000 liraya karşılık 149.000 liralık bir bütçe ayrıldığı Sıhhiye Vekâleti’nin bir önceki sene yaptığı faaliyetlerin sonucunda hastalıkla mücadelede önemli bir yol kat edildiği, dolayısıyla yeni teşkilatlanma için bütçede artış yapıldığı ifade edilmiştir (C. 20.03.1933: 1).

18 Mayıs 1933 tarihli *Dünkü Meclis Müzakeratı* başlıklı haberde; Sıhhiye Vekâleti’nin bütçesinin görüşüldüğü ve trahomla ilgili 1932 senesinde alınmış olan bütçenin kullanıldığı bildirilmiş ve istatistiki veriler aktarılmıştır (C. 18.05.1933: 5).

4 Temmuz 1933 tarihli nüshada Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam’ın gazeteye verdiği beyanat; *Refik Bey Yapılan ve Yapılacak İşleri Anlatıyor* başlığıyla verilmiştir (C. 04.07.1933: 4). Beyanatta sıtma ve trahom ile ilgili bütçenin bir önceki yıla göre artırıldığından bahisle var olan seyyar tarama ve tedavi merkezlerinin bölgelerinde hastalığın bitmesiyle başka yerlere nakledildiğini anlatmıştır.

16 Eylül 1933 tarihli nüshada Bursa’dan gelen bir şikâyet mektubuna yer verilmiştir. Mektupta Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesi’nde çarşamba ve cumartesi günleri yapılan bedava göz muayenesinin haftada bir güne düşürüldüğü ve köyden yaya gelen halkın göz muayenesi için sıra alamadığı, bunun dışında muayene olacak başka bir yerin de olmadığından hastaların geçen süre zarfında trahom nedeniyle görme yetilerini kaybedebileceği anlatılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Bursa Belediyesi’nden çözüm beklenildiği de ifade edilmektedir (C. 16.09.1933: 2).

29 Ekim 1933 tarihli nüshada, Cumhuriyet’in 10. yılı nedeniyle olsa gerek *Cumhuriyet İdaresinin Köy Siyaseti, İnkılap*, köylüyü aşardan ve toprak esaretinden kurtardı; Türk köylüsüne layık olduğu mevki veren Cumhuriyet onu refah ve zenginliğe erdirmek azmindedir başlığı ile tam bir sayfayı bu konuya ayırmış ve bu sırada bulaşıcı hastalıklardan sıtma, trahom ve frengi ile yapılan mücadeleye de yer vermiştir (C. 29.10.1933: 21). Yapılan mücadelenin planlı bir şekilde yürütüldüğü ve önemli başarılar elde edildiği gazetede belirtilmiştir.

1933 yılında gazetede trahomla ilgili sekiz haber yayınlanmıştır. Haberlerden ilk üçünde teşkilatlanmayla ilgili bilgiler verilmiştir. Bir yıl önce yayınlanan talimatnamenin uygulanabilmesi için hem teşkilatın genişletilmesi hem de konuyla ilgili çalışacak kişilerin yetiştirilmesi konusu işlenmiştir. Bu haberler arşiv verilerini de destekler şekildedir. Arşiv kayıtlarına göre güney illerinde trahom hastalığının artması nedeniyle Urfa’da 15, Maraş ve Siverek’te 10’ar yataklı birer trahom hastane ve dispanseri, daha evvelce kaldırılmış olan seyyar teşkilatın da Gaziantep, Besni, Kilis, Malatya, Urfa ve Siverek’te yeniden vücuda getirilmesi için bütçeye ek yapılması kararı alınmıştır (BCA, 30-18-1-2/33-7-11). Sonraki üç haberde ise meclis görüşmeleri ve bütçe konuları ele alınmıştır. Bütçenin yeni çıkarılan Trahom Mücadele Talimatnamesi nedeniyle artırılmış olması konusu ele alınmıştır. Talimatnamede trahoma karşı verilen mücadelenin daha etkin olması için ülke çapında taramalar yapılması, yeni kurumların oluşturulması ve gerekli personelin eğitilmesi gibi konuların olması dolayısıyla bütçenin yeniden düzenlenmesini elzem hale getirmiştir. Diğer iki haberden ilki Bursa’da yapılan ücretsiz göz muayene gününün haftada tek bir güne indirilmiş olmasının sorun yarattığından köyden gelenlerin muayene olamadan gittiğinden bahsedilmiştir. İnsanların köylerden kente henüz yaya olarak gittiği bir dönemde uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra muayene olamadan geri gitmesi demek hastalığın yayılmasında etkili olacaktır. Ayrıca yapılan muayene günü düzenlemesi bilgisinin de köylerde yaşayan vatandaşlara henüz bildirilemediği anlamına gelmektedir. 29 Ekim 1933 tarihli gazetede ise Cumhuriyet’in 10. yılı vesilesiyle tüm ülkede on yılda yapılan icraatlar anlatılmış ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede gelinen nokta açıklanmıştır.

24 Eylül 1934 tarihli nüshada, *Şehir Meclisi’nin Dört Senede Yaptığı İşler* başlığıyla verdiği haberde İstanbul halkının mümessillerinin halkın sıhhatini koruyucu hizmetlerinden bahsedilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkasının programının 6. kısmının 6. fırcasında yer alan *Sıtma, verem, frengi, trahom ve sair bulaşıcı hastalıklarla mücadele tedbirlerini genişletmeğe devam edeceğiz* prensibini koymuştur. Buna göre şehirde çeşitli konularda kurumlar açılarak özellikle koruyucu sağlık hekimliği adına Sıhhat Murakabe Merkezleri açılmıştır. Bu merkezlerin görevi bulaşıcı içtimai hastalıklara karşı korunma yollarını halka öğretmektir. Sıhhat Murakabe Merkezi, Edirnekapı Bakımevine taşınmış ve Sıhhat Merkezi adını almıştır (C. 24.09.1934: 6).

1934 yılında gazetede çıkan tek haberde İstanbul’da son dört yıllık süreçte yapılan işlerden bahisle bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda açılan Sıhhat Murakabe Merkezleri’nden bahsedilmiştir. Bu merkezler halkın hastalıklara karşı neler yapması gerektiği ile ilgili vatandaşları bilgilendirme işini yapmakta ve hastalıklara karşı önceden alınacak tedbirlerin önemini kavratmaya çalışmaktadır. Hastalıklardan korunma aslında hastalığa karşı alınabilecek en önemli mücadele yöntemlerinden biridir. Dolayısıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarında özellikle Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı yaptığı dönemde ülke çapında koruyucu sağlık hizmetleri alanında önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir*****.

7 Mayıs 1935 tarihli gazetede Dr. Hafız Cemal tarafından kaleme alınan *Tıbbî ve Sıhhi Eserler Sergisinde Gördüklerim* (C. 07.05.1935: 7) başlığı altında tıbbî neşriyat bölümünde “Genç Kalınız” isimli kitaptan ve kitapta trahom ile ilgili bilgilerin bulunduğu bahsedilmiştir.

4 Ekim 1935 tarihli nüshada nüfus sayımı ile ilgili bir yazı kaleme alan Operatör Kâzım İsmail Gürkan *Sağlık Bakımından Sayımın Faydaları* (C. 04.10.1935: 5) başlıklı yazısında nüfus sayımının gereklilikleri üzerinde durduktan sonra özellikle bulaşıcı hastalıkların bir memlekette ne kadar insana bulaştığı ve ne kadarının tedavi edilebildiğinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Örnek olarak verdiği hastalıklar arasında frengi, sıtma, trahom ve verem bulunmaktadır.

10 Ekim 1935 tarihli nüshada bir gün önce sona eren 6. Ulusal Tıp Kongresindeki bildirilerin hangi konularla ilgili olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Verilen bilgilerden biri, “*Nuri Fehmi Ayberk Türkiye’de Trahom Savaşı*” konusunda bildiri sunduğu şeklindedir (C. 10.10.1935: 3).

18 Kasım 1935 tarihli nüshada *Diyarbakır Halkevi Çok Önemli İşler Görüyor* başlığı ile verilen haberde halkevinin faaliyetlerinden biri olarak Evin İçtimai Yardım Kolu’nun yoksul ve yetim çocukları giydirmekte, köylere doktor yollayıp hastaları muayene ettirmekte ve ilaçlarını parasız vermekte olduğunu, ayrıca şubenin açtığı Trahom Tedavihanesi’nde bu sene 400 hastanın tedavi altına alındığı bilgisine yer verilmiştir (C. 18.11.1935: 3).

1935 yılında gazetede trahomla ilgili dört habere yer verilmiştir. Haberlerden ilki bir sergide görülen kitabın içinde trahom ile ilgili bilgilerin olduğundan bahsedilmiştir. İkincisi nüfus sayımının ve hastalıkların sayısal verilerinin bilinmesinin yararı ile ilgilidir. Üçüncü haber Türkiye Trahom Mücadele Reisi Dr. Nuri Fehmi Ayberk’in katıldığı ulusal tıp kongresinde *Türkiye’de Trahom Savaşı* başlıklı bir bildiri sunduğundan bahsedilmiştir. Bu bildiri muhtemelen 7 Ocak 1936 tarihli gazete nüshasında yer alan yazıyla benzeşmektedir. Dr. Nuri Fehmi Ayberk daha önceden de trahomla ilgili çalışmalar yapmış kitaplar yazmıştır (Ayberk, 1927). Son haberde trahom mücadelesine Diyarbakır Halkevi’nin de bir merkez açarak katkı sunmasından bahsedilmiştir.

7 Ocak 1936 tarihli nüshada Trahom Mücadele Reisi Dr. Nuri Fehmi Ayberk***** , *Bizde Trahom Savaşı Nasıl Yapılıyor?* (1936:8) başlıklı bir yazı kaleme almış ve burada devletin trahom ile savaş hakkında şu bilgileri vermiştir.

* ***** Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı yaptığı dönemle ilgili daha geniş bilgi için, Gömleksiz, E. G. (2005). *Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam döneminde sağlık koşulları ve politikaları (1923-1937)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

* ***** Nuri Fehmi Ayberk trahom ile ilgili buradaki yazılarını daha sonraki yıllarda makale olarak neşretmiştir. Ayberk, N. F. (1961). Türkiye’de trahom mücadelesi tarihçesine ait hatıralarım. *Göz Kliniği*, 10, Ekim 1961: 127-134; Ayberk, N. F. (1961). Türkiye’de trahom mücadelesi tarihçesine ait hatıralarım II”, *Göz Kliniği*, 11, Kasım 1961: 141-148.

Devletin trahom mücadele teşkilatına yılda 87.815 hasta müracaat etmiştir. Bulaşıcı bir göz hastalığı olan trahom insanlığa büyük zararlar veren sosyal bir afettir. Hiç kimseyi affetmez, her yaşta görülür ve dünyanın dört bucağına dal budak salmıştır. İstatistikler, yeryüzünde 200 milyon insanın bu hastalığa tutulmuş olduğunu 7 milyon kişinin gene bu illetten gözlerini büsbütün kayb ettiklerini haber veriyor.

Beşeriyetin, çok eski çağlardan beri trahoma ağır bir vergi ödediği muhakkaktır. Bugün elimizdeki belgelere göre Ademoğulları hastalığı üç bin yıl önce pek iyi tanıyorlardı. Büyük savaşlar, büyük muhaceretler ve ekonomik münasebetler hastalığın yerden yere ülkeden ülkeye atmasına ve önemli salgınlar yapmasına sebep olmuştur.

Trahom hastalığı sessiz, gürültüsüz başlar. Gözüne trahom aşılana kimse uzun zaman gözünde gayri tabiiilik duymaz. Hele çocuklarda ve sıhhatini mühimsemeyen kimselerde hastalık yıllarca gizli kalabilir. Bu sebepten trahomlu yerlerde yaşayanlar, gözlerini sık sık hekime muayene ettirmelidirler.

Trahomu yapan amil, diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi bir mikroptur. Bu mikrop trahomluların göz çapağında ve gözyaşında bulunur. Bu çapakla bulaşan eller yahut mendil, havlu, sürmedenlik ve oyuncak gibi eşya, sirayete vasıta olur.

Şu halde trahomdan korunmanın ilk çaresi; gözü çapaklı kimselerden sakınmak, bunların kullandığı eşyalara el sürmemektir.

İstatistiklerin, incelemelerin ortaya koyduğu bir hakikat var; Trahom temizliğe ve sağlık bilgisine riayet etmeyen kimselerde, kültür ve ekonomi bakımından geri kalan insanlarda çok görülür. Kafası aydın, bilgili ve temiz insanlarda ise trahom nadirdir. Misal; Uzakasya, şimali Afrika memleketlerinde, Suriye, Irak, Filistin ve İran’da halkın yarısından fazlası trahomlu olduğu halde İsviçre, İngiltere, İsveç, Norveç’te trahomun adını dahi bilmezler. Bundan şu neticeyi çıkarabiliriz. Trahomdan korunmanın ikinci çaresi; temizliktir. Vücut, üst baş ve mesken temizliğidir.

Fennin ispat ettiği bir hadise de şudur; Karasinekler hastalığı etrafa yaymakta ve bulaştırmakta önemli rol sahibidirler. Bu pis hayvancıklar, gözüne kondukları bir trahomlunun çapağıyla kollarını kanatlarını bulaştırdıktan sonra uyuyan temiz bir insanın yahut bir çocuğun gözüne konarak hastalığı aşılayabiliyorlar (bulaştırmak). Şu halde trahomdan korunmanın bir çaresi de karasinekleri öldürmek, bunları yüze kondurmamaktır.

Yeryüzünün her tarafına yayınlan trahomdan maatteessüf yurdumuz da kurtulamamıştır. Trahom bize kendileriyle asırlardan beri sıkı münasebette bulunduğumuz cenup ve şark komşularımızdan gelmiştir ve bunu memleketimizin bu ülkelerle hemhudut olan kısımlarında trahomun yayılmış olmasından anlıyoruz. Çok teşekkür olunur ki yurdun diğer taraflarında hastalık endişe vermekten uzak bulunuyor. Vaktiyle Mısır ve İran’la yaptığımız savaşlar ve bu arada vukua gelen muhaceretler dahi hastalığın yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Cumhuriyet devrine kadar trahomu inceleyen, hatta arayıp soran kimse olmamıştır. Yurdun her köşesini medeniyet ve bilgi ışığıyla aydınlatan bu feyizli devir, trahom için de bir savaş ve takip devresi oldu. Halkın sağlık işleriyle ilgilenen Cumhuriyet Sağlık Bakanlığı verem, sıtma ve frengi gibi sosyal afetlerle savaş yaparken pek tabiidir ki trahomu ihmal edemezdi. Tam on yıl önce 1925’te trahomdan en fazla zarar gören cenup vilayetlerinde mücadeleyi kurdu ve bunu her yıl genişletti, ileriye götürdü ve nihayet bugünkü düzenli biçime koydu.

Bugün Sağlık Bakanlığı emrinde bulunan trahom mücadele teşkilatı Adana, Maraş, Malatya, Gaziantep, Urfa vilayet merkezleri ile Adıyaman, Besni, Kilis, Nizip ve Siverek kazalarında çalışmaktadır.

Vilayet ve kaza merkezlerinin her birinde sabit birer hastane ve birer dispanser vardır. Ayrıca köylerde çalışan yedi seyyar teşkilat mevcuttur.

Trahom teşkilatı çalışmasında iki büyük ve önemli vazife deruhte etmiştir.

1- Hastalığa tutulanları tedavi etmek, körlükten kurtarmak.

2- Halkın yeniden hastalığa tutulmasına mani olmaktır.

Birinci vazifeyi, sayıları on yediyi bulan sabit ve seyyar hastane ve bakımevlerinde halkı meccanen muayene ve tedavi etmek ve icabında yatırarak ameliyatlarını yapmak suretiyle başarır.

İkinci vazifeye gelince, bu bir sıhhi propagandadır. Hastalığın tehlike ve zararlarını, korunma yollarını halka öğretmek ve yaymak hususunda Sağlık Bakanlığının bastırıldığı resimli risalelerin, duvar afişlerinin ve füy volanlarının büyük faydası görülmektedir.

Bundan başka trahoma dair gazetelere küçük yazılar yazılmakta, radyoda konferanslar tertip edilmekte ve bütün teşkilatta hekim, sıhhat memuru ve hemşireler tarafından kasaba ve köylerde halka konferanslar ve öğütler verilmektedir.

Gene Sağlık Bakanlığının yüksek himmetiyle köyleri dolaşan gezici teşkilat son sistem hastane otomobilleriyle teçhiz edilmeye başlanmıştır. Bundan maksat köylerde tedavi ve bakım keyfiyetini daha sık ve muntazam bir hale koymak ve icabında seyyar hastane çadırları altında müstacel ameliyeleri yapıp köylüyü uzun mesafeler kat ederek şehre inmek zahmetinden kurtarmaktır.

Sağlık Bakanlığının bu mücadele ile halkımıza ne derece önemli faydalar temin ettiğini anlamak için teşkilatın geçen sene 934 senesindeki faaliyetine bir göz atmak kifayet eder: 1934 yılı içinde trahom mücadele teşkilatına 87.815 yeni hasta müracaat etmiş, bunlardan 2.275'i hastanelere yatırılmış, kalan kısmı da ayakta tedavi edilmiştir. Gene bu yıl içinde 4.318 göz ameliyatı yapılmış ve 2.059.788 ilaçlama tatbik edilmiştir.

Görüliyor ki devlet vatandaşın sağlığını korumak ve kurtarmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmiyor. Bu işte vatandaşlara düşen bazı vazifeler vardır ki bunlar yapılmadığı takdirde savaştan beklenen neticeler tamamen alınamaz.

Bu vazifeler şudur; her vatandaş trahom hastalığını bir ulus düşmanı olarak bellemeli, korunma çarelerini öğrenip tatbik etmeli ve hastalandığı zaman devletin büyük fedakarlıklarla açtığı meccani hastane ve bakımevlerine koşup ilaçlanmalıdır. Şimdi söylediklerimi hülasa edelim;

1- Trahom vaktinde tedavi edilirse iyi olabilen, tedavi edilmezse musabını er geç körlüğe mahkum eden bir hastalıktır.

2- Temizliğin, bilgi ve refahın olduğu yerde trahom barınamaz.

3- Trahoma yakalanmamak için başlıca çareler; eli yüzü sık sık sabunla yıkamak, gözü çapaklı ve akıntılı kimselerden ve bunların eşyasından sakınmak, karasineklerden korunmaktır.

10 Mayıs 1936 tarihli nüshada *Nizip İmar Ediliyor* başlıklı haberde; kazada yapılan faaliyetler anlatılmakla birlikte kazanın büyük sorunlarından biri olarak bahsedilen trahom hastalığıyla ilgili de devlet tarafından yaptırılan Trahom Dispanseri'nin faaliyetleri ve hastalığa karşı mücadelenin iyi gittiği ve hastalığın günden güne azaldığı ifade edilmiştir (C. 10.05.1936: 5).

1 Haziran 1936 tarihli nüshada *Kızılay 13 Yılda 3 Milyon 851 liralık Yardım Yaptı* başlıklı habere göre Kızılay'ın yaptığı yardımlar arasında trahom mücadelesine yapılan 3.102 liralık yardımdan da bahsedilmiştir (C. 01.06.1936: 7).

23 Haziran 1936 tarihli nüshada Adana Memleket Hastanesinin faaliyetleri ile ilgili *Çukurovalılara Şifa Dağıtan Bir Müessese* başlıklı haberde trahom teşkilatına ait özel bir pavilyon olduğundan bahsedilmiştir (C. 23.06.1936: 6).

27 Ağustos 1936 tarihli *Gaziantep'te Trahom Hastalığı ile Mücadele* başlıklı habere göre şehirde kurulan hastane ve Nizip'te kurulan dispanserin bölgedeki trahom vakalarının azalmasında etkili olduğundan bahsetmektedir. Habere göre seyyar hastane şeklindeki kamyonetle civar köylerde dolaşıldığı ve bu kamyonetin ufak bir hastaneye benzediği ayrıca bu kamyonette ameliyat yapılabildiği bildirilmiştir. Aynı haberin devamında Nizip'te halkın %80 oranında trahomlu olduğu ifade edilmiştir (C. 27.08.1936: 4).

2 Ekim 1936 tarihli nüshada ise Nizip'ten gelen haberler *Nizip İlerliyor* başlığı ile verilmiş, habere göre halkın %90'ının trahomlu olduğu ve buradaki dispanserin yetersiz kaldığından bahsedilmiştir (C.

02.10.1936: 4). 14 Ekim 1936 tarihinde ise Kilis’ten gelen haberlerde de buradaki 10 yataklı trahom hastanesinin yeterli olmadığı ve hastalığın salgın halinde olduğu ifade edilmiştir (C. 14.10.1936: 5).

4 Aralık 1936 tarihli nüshada *Kültür İşleri* başlığı altında İstanbul’da Maarif ve Sıhhiye müfettişlerinin mekteplerde yaptığı muayene sonucunda trahom vakalarına rastladıkları ve bütün öğrencilerin trahom taramasından geçirilmesine karar verildiği belirtilmiştir (C. 04.12.1936: 5).

1936 yılında gazetede sekiz haber yer almıştır. Haberlerden ilki Trahom Mücadele Reisi Dr. Nuri Fehmi Ayberk’in trahomla ilgili kurum, kuruluş, genel bilgiler, korunma yolları gibi bilgileri içeren yazısıdır. Dr. Nuri Fehmi Ayberk’in 1935 yılı sonunda Suriye, Filistin ve Mısır’da incelemeler yapmak için izin ve harcırah almış olması, buralarda hastalığa karşı mücadelenin nasıl yapıldığını incelemiş olması ise yazısının daha sağlıklı olmasını sağlamıştır (BCA, 30-18-1-2/60-97-19, 25.12.1935). Haberlerden üçü Nizip’te kurulan Trahom Dispanseri ile ilgilidir. Mayıs ayında verilen haberde kurulan dispanser sayesinde hasta sayılarında azalma olduğu, ağustos ayında verilen haberde de kurulan dispanserin seyyar bir şekilde köylere ve mahallelere de ulaştığı dolayısıyla hastalıkla mücadele konusunda önemli bir yol katedildiği, halkın %80’inin trahomlu olduğu ifade edilmiştir. Ekim ayında verilen haberde ise halkın trahom oranı %90 olarak verilmiş ve dispanserin yetersiz kaldığından bahsedilmiştir. Yine ekim ayında verilen başka bir haberde de Kilis’te bulunan 10 yataklı trahom hastanesinin yetersizliğine değinilmiştir. Havaların serinlemeye başlamasıyla ve okulların açılmasıyla birlikte insanların kapalı ortamlarda birlikte yaşamaya başlaması aslında hastalığın artmasında etkili olduğu düşünülebilir. Geriye kalan haberlerden biri Adana Memleket Hastanesi’nin bir bölümünde trahom için özel bir pavyon açıldığı ve buradan trahomla mücadeleye devam edildiği bildirilmektedir. Diğer haberde Kızılay’ın trahom mücadelesine katkı sunmasından bahsedilmiştir. Trahomla mücadelede devletin kendi imkanları ile hastaları ücretsiz muayene etmesi, ilaçlama için personel yetiştirmesi, hastalığın alevlendiği dönemlerde ücretsiz taramalar yapması ve tedavinin de yine ücretsiz olması aslında devlet ekonomisi için oldukça büyük bir külfettir. Dolayısıyla sosyal yardım kuruluşlarının böyle bir durumda devletine destek olması ise takdire şayan bir durumdur. 1936 yılı haberlerinden sonuncusu ülke genelinde yapılan taramalara benzer bir şekilde İstanbul’da okullarda müfettişlerin trahom vakalarıyla karşılaşmaları sonucunda genel trahom taraması yapılmasıyla ilgilidir. Trahomlu çocuklarla ilgili genellikle taramalar yapılarak trahomlu olduğu tespit edilen çocuklar tedavi altına alınarak tecrit edilmek suretiyle hastalığın daha fazla yayılması önlenmeye çalışılmıştır.

10 Temmuz 1937 tarihli *Şarki Anadolu’da Köyler ve Köylüler* başlıklı röportajda köylülerin muzdarip olduğu hastalıklardan bahsedilirken trahom, sıtma, frengi ve verem gibi hastalık isimleri sıralandıktan sonra asıl sorunun sıtma olduğu ifade edilmiştir (Okaygün, 10.07.1937: 2).

11 Kasım 1937 tarihli nüshadaki Erzincan’dan Yunus Kaya isimli bir kişinin Erzincan’da trahom hastalığının çoğalmasıyla bölgedeki tek hekimin bir askeri göz hekimi olmasıyla ilgili bir şikâyet mektubundan bahsedilmektedir. Mektupta Erzincan’da da güney illerinde olduğu gibi bir trahom hastanesi ya da dispansere ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir (C.11.11.1937: 9).

13 Eylül 1937 tarihli gazetede Tıp Fakültesi Göz Kliniği Doçenti Dr. Naci Bengisu’nun güney illerindeki trahom mücadele bölgesine gideceği ve buradaki yeni trahom vakaları üzerinde bilimsel bir çalışma yapacağı haberi verilmiştir (C. 13.09.1937:5).

23 Eylül 1937 tarihli nüshadaki *Sağlık İşleri* başlıklı haberde, Türk Tarih Kurumu sergisinde Sıhhiye Vekâleti’nin çalışmaları ile ilgili küçük bir broşürden bahsedilmektedir (C. 23.09.1937:3). Buna göre 1925-1936 yılları arasında Sıhhiye Vekâleti’nin yaptığı hizmetlerin arasında trahomla ilgili verilen istatistikler şöyledir; 420.662 trahomlu bulunmuş, 12 buçuk milyon ilaçlama yapılmış, 13.637 trahomlu hastaneye yatırılmış, 28.580 trahomluya ameliyat yapılmıştır.

9 Kasım 1937 tarihli nüshadaki *Celal Bayar’ın Programı* başlıklı tam sayfa bir yazı kaleme alınmıştır. Programda sağlık işleri ile ilgili bölümde bundan önceki hükümetin bulaşıcı hastalıklarla (sıtma,

verem, frengi, trahom vb.) mücadele konusunda yaptığı faaliyetlerinin devamına ve imkân dâhilinde artırılmasına gayret sarf edileceği yazılmıştır (C. 09.11.1937: 7).

1937 yılında gazetede beş haber tespit edilmiştir. Haberlerden ilki Doğu Anadolu'daki köylülerin muzdarip olduğu bulaşıcı hastalıklara arasında trahom hastalığının geçmesiyle ilgilidir. Diğer bulaşıcı hastalıklara bakıldığında aslında ülke genelinde ciddi bir bulaşıcı hastalık salgınından bahsetmek mümkündür. 1930'lu yıllar ülke genelinde bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin artırıldığı ve hastalıkların yaygın olduğu yerlerde teşkilatlanmaların yapıldığı yıllardır*****. İkinci haber bir şikâyet mektubu olup Erzincan ve çevresinde sadece tek bir göz doktoru olduğundan burada da hasta sayısında artış olduğu için hastane ya da dispanser tarzında bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir. Üçüncü haber göz hastalıkları doçenti Dr. Naci Bengisu'nun trahomlu vakaların çok olduğu güney illerinde hastaların gözlemlenmesiyle ilgili bilimsel bir çalışma yapacağından bahsedilmiştir. Dr. Naci Bengisu'nun konuyla ilgili çalışmaları daha sonra makale olarak yayınlanmıştır (Bengisu, 1942). Dördüncü haber Türk Tarih Kurumu'nun sergisinde trahom hastalığıyla ilgili bir broşür ile ilgili olup burada 1925-1936 yılları arasında ülke genelinde trahomun durumuyla ilgili sayısal verilerin olduğundan bahsedilmiştir. Kitap sergisinde bulunan broşür aslında ülkede trahoma karşı farkındalığı artırmak amacıyla çeşitli yayın organlarının seferber edildiği ve halkı bilinçlendirmek için çalışmaların yürütüldüğü şeklinde yorumlanabilir. 1937 yılının son haberi değişen hükümet ile yeni hükümetin programlarında sağlık politikalarının devam ettirileceği ile ilgilidir. Bir önceki İnönü Hükümeti'nde sağlık işlerinden sorumlu bakan Refik Saydam'dır. Yeni hükümette ise onun yerine Hulusi Alataş getirilmiştir*****.

15 Ocak 1938 tarihli nüshada Dr. Rükneddin Fethi, *On Sene Sonra Memleket Nüfusu 25 Milyon Olabilir* başlıklı yazısında ülkedeki genel sağlık sorunlarından bahsettikten sonra Osmanlı Devleti'nden 12,5 milyon kalan nüfusun 18 milyona yaklaştığını ve doğum ölüm oranları nispetinde oranın %20'lik bir artış gösterdiğini anlatmış ve bu sırada yeni kurulan Cumhuriyet'in özellikle sıtma, verem, frengi ve trahom gibi hastalıklara karşı ciddi bir savaş vererek bunda da başarılı olduğunu yazmıştır.

29 Mart 1938 tarihli nüshada Sıhhiye Vekâleti'nin bütçesi ile ilgili *Hastaneler İnşasına Yarım Milyon Ayırdı* başlıklı haberde Vekâletin trahom, zührevi hastalıklar, cüzzam ve diğer salgın hastalıklarla mücadele için daha çok ödenek ayırdığını yazmıştır (C. 29.03.1938: 3).

5 Temmuz 1938 tarihli nüshada Dr. Nuri Fehmi Ayberk tarafından kaleme alınan *Parmağın Göz Hastalıklarındaki Rolü* başlıklı yazısında trahom ile ilgili şunlar yazmaktadır (C. 05.07.1938: 6),

“.... Dahası var: Gözü cerahatli ve çapaklı kimselerin ellerini sıktıktan sonra parmaklarınızı gözünüze götürerek olursanız hastalığı gözlerinize aşıladınız demektir. Bu suretle kirli parmaklar vasıtasıyla bulaşan göz hastalıklarının başında 'Trahom' denilen müthiş hastalık gelir.

Sıcak, fakir ve geri kalmış memleketlerde çok görülen bu hastalık, çapaklı devresinde etraf için hakiki bir tehlike teşkil eder.

Trahomlu hastalar sık sık ellerini gözlerine götürerek gözlerini silmek ovalamak itiyadındadırlar. Böyle bir trahomlunun çapakla bulaşan ellerini sıkarsanız ve bu kirli ellerinizi gözünüze götürürseniz trahoma yakalanmak tehlikesine maruz kalabilirsiniz.

Trahomlu memleketlerde oturan ve seyahat eden sağlam kimseler bu noktayı daima göz önünde bulundurmalı, çapaklı kimselere el vermekten sakınmalıdır.

* ***** Konuyla ilgili detaylı bilgi için Hot, İ. (2001). *Sıhhiye Mecmuasına göre ülkemizde bulaşıcı hastalıklarla mücadele (1913-1996)*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul; Evsile, M. (2018). Cumhuriyet döneminde sağlık hizmetleri (1923-1950). *Kesit Akademi Dergisi*, 4 (13), Mart 2018: 1-19.

* ***** Konuyla ilgili detaylı bilgi için, Kaya N.B. (2006). *Siyasi açıdan I. ve II. Celal Bayar hükümetleri (1937-1939)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; Aksakal, H. İ. (2017). Dr. Refik Saydam önderliğinde Cumhuriyet dönemi sağlık hizmetlerini modernleştirme çabaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1): 219-237.

Hülasa; Parmak göze düşmandır. Göz hastalığına tutulmak istemezseniz ellerinizi sık sık sabunla yıkayınız ve parmaklarınızı gözünüze götürmeyiniz.”

6 Ekim 1938 tarihli nüshada *On Senelik Sıhhat Planı* başlıklı yazıda gelecek yıllara ait plan anlatılırken trahom ile ilgili trahom hastane ve enstitüleri yapılacağına dair bir ibare geçmektedir. Bununla birlikte altı yerde her türlü malzemesiyle, laboratuvarıyla ve seyyar teşkilatıyla tam teşekküllü emrazı sariye ile seyyar mücadele heyetinin kurulacağı bilgisi de verilmiştir (C. 06.10.1938:7).

7 Ekim 1938 tarihli nüshada Abidin Özmen ile yapılan mülakat *1. Umum Müfettişlik Mıntıkası Dahilinde Son Çalışmalar* başlığı ile verilmiştir (C. 07.10.1938: 2).

“Bölgemizde sıhhat işleri çok iyidir. Esasen oraların havası, suyu ve tabiatın bahsettiği bütün nimetler halkın sıhhati üzerine iyi tesirler gösterecek haldedir. Bununla beraber Cumhuriyet hükümetinin sıhhat işlerine verdiği büyük ehemmiyet dolayısıyla bazı mevkilerde sıtma ve trahom gibi hastalıklarla mücadele edilmektedir. Bilhassa Urfa, Mardin ve Siirt’te görülen trahomla mücadeleye pek büyük bir ehemmiyet verilmektedir. Eskiden bu mıntıklarda salgın halinde bulunan trahom vukuatı yapılan müspet hesaplara göre yüzde 70 nispetinde azalmıştır. Sıhhiye Vekâleti her kazada bir doktor bulundurulmasına çalışıyor. Diyarbakır’da 125 yataklı bir hastane inşa edilmektedir. Bu hastaneye yakın bir zamanda ayrıca bazı pavyonlar ilave olunacaktır.” demiştir.

11 Ekim 1938 tarihli nüshada Safaeddin Karanakçı’nın *Sağlam Cemiyet Sağlam Vatandaşlara Dayanır* başlıklı yazısında (C. 11.10.1938: 5)

“... Türk vatandaşlarının sıhhati köylü ve şehirli oluşuna göre değişir, Köylü vatandaşın sıhhati şehirlininkinden daha fena, sıhhiye teşkilatı yok ve yok gibidir. Devletin sıtma, frengi ve trahom mücadelesine rağmen bu tehlikeli hastalıklar köylünün bünyesini kemirmektedir. Birçok köylerimizde frenginin halk arasındaki adı tatlı veya sönük çiçektir. Köylümüz kolu kangren ve gözü kör oluncaya kadar doktor nedir bilmez. Birçok kazalarımızda doktor yoktur...” sözleriyle köylünün içinde bulunduğu durum özetlenmiştir.

20 Aralık 1938 tarihli nüshada Maarif Vekâleti başmüfettişinin beyanata, *Yeni Bir Müessese Kuruyoruz* başlığıyla verilmiştir (C. 20.12.1938: 9). Başmüfettiş Dr. Celal’in beyanatına göre kurulan prevantoryumun ne iş yapacağı ve kurulduğundan beri hizmetleri anlatılmıştır. Trahom ile ilgili;

“... mekteplerde görülen trahom ve tifo vakaları hakkında sorulan suale şu cevabı vermiştir: Trahom olduğu zaman mekteplerin hususi doktorları tarafından muayene edilerek lazım gelen tedbirler alınmaktadır. Bu sene İstanbul’daki orta mekteplerde sari şekilde on iki vaka tespit edilmiştir. Halbuki geçen sene hiçbir hasta görülmemiştir. Hastalığın cenup vilayetlerimizden gelen memurün çocuklarından geçtiği anlaşılıyor.”

denmiştir.

1938 yılında gazetede trahomla ilgili yedi haber tespit edilmiştir. İlk haberde ülke nüfusundaki artış oranları hesaplanarak on yıl sonra nüfusun 25 milyon olacağı hesaplanmıştır. Bu oranlamının yapılması esnasında ise Cumhuriyet idaresi döneminde sağlık koşullarının daha iyiye doğru gittiği özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda başarı kazanıldığı ifade edilmiştir. Bu da demek oluyor ki Cumhuriyet döneminde sağlık ve sağlıklı nüfus konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. İki haberde bulaşıcı hastalıklarla mücadele kapsamında hastaneler kurulması konusu işlenmiştir. İlkinde bütçede hastane kurulması için ayrılan oranın artırılması, ikincisinde ise on yıllık sağlık planı kapsamında hastane kurulmasından bahsedilmiştir. Haberlerden biri trahoma karşı mücadele konusunda halkın bilinçlendirilmesiyle ilgili Dr. Nuri Fehmi Ayberk’in ellerin temizliğinin hastalığın bulaşmasını önlemedeki etkisinden bahsetmiştir. Diğer haber 1. Umum Müfettişlik Mıntıkasındaki faaliyetlerle ilgili başmüfettişin verdiği açıklamalarla ilgili olup burada da yine Diyarbakır’da hastane inşası ve sağlık konusundaki çalışmaların oldukça etkili olduğuna değinilmiştir. Özellikle Urfa, Mardin ve Siirt bölgesinde yapılan taramalar ve tedaviler neticesinde trahom ve sıtma salgınında başarılı olduğu ve hasta sayısında %70 oranında bir azalma olduğu bildirilmiştir. 1930 yılında çıkarılan *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* (Resmî Gazete, S. 1489, 06.05.1930) ve 1932 yılında çıkarılan *Trahom Mücadele Talimatnamesinin* (Resmî Gazete, S. 1996, 07.01.1932) uygulanması ve gerekli

yerlerde hastane, dispanser ve seyyar teşkilatlar kurularak hastalıkla mücadelede önemli bir yol katedildiği anlaşılmaktadır. Bir diğer haberde köylerdeki halkın durumu anlatılarak bulaşıcı hastalıkların halka zarar verdiği, ancak halkın sağlık kurumlarına zamanında gitmediği ya da gidemediğinden bahsedilmiştir. Anadolu köylüsünün durumunun bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda kötü olmasının nedeni çıkarılan kanun ve talimatların köylere geç ulaşmasından kaynaklandığı ayrıca teşkilatlanmanın köylere kadar ulaşmadığı yazılmıştır. 1938 yılının son haberinde İstanbul'daki okullarda yıllık doktor taramalarının yapıldığı, bulaşıcı hastalıklarla karşılaşıldığı durumlarda hasta öğrencilerin tedavi altına alındığı ifade edilmiştir.

2 Ocak 1939 tarihli nüshada *Doğuda İmar Hareketleri Erzurum İki Sene Sonra Yeni Bir Şehir Olacak* başlıklı haberde Sıhhiye Vekâleti'nin Hasankale'de teşkilat-ı sıhhiyesi (sıhhi teşkilatı) tam olmak üzere bir trahom dispanseri açtığı ve halkın dispanser faaliyetlerinden memnun olduğu bildirilmiştir (C. 02.01.1939: 2).

27 Ocak 1939 tarihli nüshada Peyami Safa'nın (C. 27.01.1939: 3) kaleme aldığı *Refik Saydam* başlıklı yazıda, Refik Saydam'ın ülkenin sağlık sorunlarına nasıl çareler bulduğu anlatılmış, trahom mücadele teşkilatının kurulmuş olduğundan bahsedilmiştir.

13 Şubat 1939 tarihli nüshada *Milletin Sıhhati* başlıklı yazıda, Başbakan Dr. Refik Saydam ve faaliyetlerinden bahsedilirken trahom mücadele teşkilatından da bahsedilmiş ve haberin devamında Sıhhiye Vekâleti'nin Başbakan ile birlikte hazırladığı yeni program açıklanmıştır (C. 13.02.1939: 3) .

25 Mayıs 1939 tarihli nüshada *Meclis Bütçe Müzakereleri* başlığı altında İkinci Celsede Sıhhiye Vekâleti bütçesinin konuşulduğu ve burada frengi, sıtma ve trahom mücadelesinden bahsedildiği yazılmıştır (C. 25.05.1939: 7).

25 Mayıs 1939 tarihli nüshada *Parti Kurultayı, Halkın Dilekleri Tespit Olundu* başlıklı haberde halkın Sıhhiye Vekâleti'nden taleplerinin sıralandığı bölümde 3. maddede Sanatoryumların artırılması, sıtma, trahom, verem, frengi mücadele teşkilatının artırılması ve muntıkaların tevsii şeklinde belirtilmiştir (C. 25.05.1939: 6).

30 Mayıs 1939 tarihli nüshada *Kurultay'ın Dünkü Faaliyetleri* başlıklı yazıda *Hatay'lıların Takriri* bölümünde 1. maddede Hatay'da büyük sıtma yuvaları teşkil eden Amik bataklığının kısa bir zamanda kurutulması, 2. maddede Hatay'da en kısa bir zamanda sıtma ve trahom mücadelesi teşkilatının vücuda getirilmesi istenmektedir (C. 30.05.1939: 7).

16 Haziran 1939 tarihli nüshada H. Bilgiç (C. 16.06.1939: 7) tarafından kaleme alınan *Hayatın Menşei* başlıklı yazıda; ultravirüs denilen bir cismin varlığından ve bunun mikroskop ile görülemeyecek kadar küçük olduğundan bahsedilmiştir. Kuduz, çiçek, grip, ansefalit, trahom gibi hastalıklara bu ultravirüslerin neden olduğu anlatılmıştır.

17 Aralık 1939 tarihli nüshada *Sıhhiye Vekili'nin Malatya'daki Tetkikleri* başlıklı haberde Sıhhat Vekili Hulusi Alataş'ın Malatya'da denetimlerde bulunduğu ve geldiği akşamın ilk gününde Sıhhat Müdürü ve Trahom Mücadele Reisi ile birlikte şehirde önce trahom dispanserlerini ardından memleket hastanesi, trahom hastanesini, doğumevi ve eczaneleri teftiş ederek ayrıldığı haberi verilmiştir (C. 17.12.1939: 3). 18 Aralık 1939 tarihli nüshada yine *Sıhhat Vekili Gaziantep'te* başlığı ile Sıhhat Vekili Hulusi Alataş'ın Gaziantep'te Malatya'daki gibi hastaneleri, trahom dispanserlerini, belediye çocuk dispanserini, et ve sebze halini teftiş ettiği, buradan da Maraş'a geçtiği haberi verilmiştir (C. 18.12.1939: 3). 22 Aralık 1939 tarihli nüshada *Sıhhat Vekilinin Tetkikleri* başlığı altında Sıhhat Vekili Hulusi Alataş'ın Adana ve Mersin illerindeki gezisinden bahsedilmiştir. Adana'da trahom dispanseri, zühreviye hastanesi, doğumevi, fabrika hastanelerini ve diğer sıhhat müesseselerini gezerek tetkikte bulunduğu yazılmıştır (C. 22.12.1939: 3).

27 Aralık 1939 tarihli nüshadaki *Kaza Klinikleri, İlk Mektep Çocuklarının Göz, Kulak ve Dişleri Muayene Edilecek* başlıklı haberde İstanbul Fatih ve Üsküdar kazalarında yeni göz ve diş kliniklerinin

açılacağı ve özellikle ilk mektep öğrencilerinin trahom açısından muayenelerinin yapılacağı bildirilmiştir. Yapılan taramalarda trahom vakalarının tespit edildiği ve Maarif idaresine haber verilerek bu öğrencilerin tecrit edilip tedavi altına alındığını yazmıştır (C. 27.12.1939: 2).

1939 yılında trahomla ilgili 11 haber tespit edilmiştir. Haberlerden ilki Erzurum’un Hasankale ilçesinde bir trahom dispanserinin açılmış olduğu ve halkın bu kurumdan memnuniyeti ile ilgilidir. İkinci haber Dr. Refik Saydam ile ilgili bir haberdir. 25 Ocak 1939’da Celal Bayar başbakanlıktan istifa edince Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından hükümeti kurma görevi Dr. Refik Saydam’a verilmiştir. Dr. Refik Saydam’ın ülkede koruyucu sağlık hizmetleri başta olmak üzere sağlık teşkilatının oluşturulması konusundaki çalışmaları da gazeteye konu olmuştur***** . Sonraki haberde de yeni kurulan hükümetin programı açıklanmıştır. Mayıs ayındaki üç haberin konusu bütçe tartışmaları ve yapılacak olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kurultayı ile ilgilidir. 29 Mayıs 1939 ile 3 Haziran 1939 arasında CHP’nin 5. Kurultayı TBMM’de yapılmıştır (CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları, 1939). Yedinci haberde bulaşıcı hastalıklara neden olan bakteri ve virüslerin mikroskopla bile görülemeyecek kadar küçük olduğu ve bunlara ultravirüs adı verildiği ile ilgili bir haberdir. Aralık ayındaki üç haber Sağlık Bakanı Hulusi Alataş’ın Malatya, Gaziantep, Adana ve Mersin illerini kapsayan ziyaretlerini ele almıştır. Bu ziyaretler kapsamında şehirlerdeki sağlık ile ilgili kurumlar teftiş edilmiş ve özellikle bulaşıcı hastalıklarla ilgili birimlerin faaliyetleri incelenmiştir. 1939 yılının son haberi ise okullarda yapılan taramalar neticesinde hasta olduğu tespit edilen öğrencilerin tecrit edilerek tedavi altına alındığıyla ilgilidir.

1 Ocak 1940 tarihli nüshada *Bedbaht Yaralılar* başlığı ile verilen haberde Erzincan ve Kemah’ta gerçekleşen deprem felaketi sonrasında trenle Malatya’ya gelen yaralıların şehirdeki bütün sıhhiye müesseselerinde kabul edildiği ve yaralıların durumuna göre bütün sağlık teşkilatının görev başında olduğu bildirilmiştir. Haberin devamında sadece Malatya değil, Sivas, Diyarbakır ve çevredeki diğer illere de hastaların sevk edildikleri ve bakımlarının buralarda yapıldığı yazılmıştır. Ayrıca komşu illerdeki gezici sıtma ve trahom ekiplerinin de bölgeye yönlendirildiği belirtilmiştir (C. 01.01.1940: 5).

1940 yılında trahom ile ilgili tek bir haber tespit edilmiştir. Bu haberde de 27 Aralık 1939’da gerçekleşen büyük Erzincan depreminden sonraki dönemde bölgedeki yaralıların çevre illere gönderilerek tedavi altına alındığı hatta bulaşıcı hastalıklara karşı kurulan seyyar teşkilatların da bu hastaların tedavisi için çalıştığı anlatılmıştır***** .

15 Mart 1941 tarihli nüshada *Trahom İçin Yeni Bir İlaç* başlıklı bir habere yer verilmiştir. Anadolu Ajansının Berlin Muhabirinin haberine göre D.N.B. ajansı bildiriyor.

“Askeri bir tıp mecmuası olan Deutacher Millitaerzeit’ın mart nüshasında birinci sınıf askeri doktorlardan Profesör Hanke, trahomun tam tedavisi hakkında bir makale neşretmiştir. Bu netice başka hastalıkların da tedavisinde şifalı bir tarzda kullanılan Albucide istimalile elde edilmiştir. Birbirine uygun çıkan birçok tecrübelerden sonra yapılmış Albucide tedavisiyle üç haftada hastalığın kendine mahsus kabarcık tezahürlerinin tamamıyla zail olduğu ve rüyetin tamamıyla düzeldiği görülmüştür” (C. 15.03.1941: 3).

9 Mayıs 1941 tarihli nüshada *Üniversite Haftası, Bu Yıl Diyarbakır’da Merasimle Açılacak Faydalı Konferanslar Verilecek* başlığı ile verilen haberde, bir önceki yıl yapılan üniversite haftası etkinliğinin verimli olduğundan bahisle bu yılki faaliyet alanının Diyarbakır olduğu bildirilmiştir. Diyarbakır’da yapılacak olan etkinlik için Rektör Prof. Dr. Cemil Bilsel’in de içinde bulunduğu 12 profesörden oluşan bir heyet 1-8 Haziran 1941 tarihleri arasında hem mesleki hem de tüm halka açık konferanslar verecektir. Konferans konularına bakıldığında tarih, hukuk, sağlık, çevre gibi birçok alanda

* ***** Daha detaylı bilgi için, Öcal, Z. Ö. (2006). *Siyasi açıdan I. ve II. Refik Saydam hükümetleri (1939-1942)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; Dilek, Z. (2023) İbrahim Refik Saydam (1881-1942), *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/sayfasından> 24.04.2023’te erişilmiştir.

* ***** Detaylı bilgi için, Gökçen, S. (2020). 27 Aralık 1939 Erzincan depremi ve kriz yönetimi, *Dünya’da ve Türkiye’de büyük felaketler*, 381-428, Ankara: Halk Kitabevi; Haçin, İ. (2014). 1939 Erzincan büyük depremi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXX (88): 37-70.

konferansların verileceği yazılmıştır. Prof. Dr. Naci Bengisu'nun vereceği konferans "Trahomon içtimai zararları ve korunma tedbirleri" şeklindedir. Üniversitenin yaptığı organizasyon vali tarafından da desteklenerek halkevinde gerçekleşecektir. Üniversite halkı hastalıklara karşı eğitime görevini de bu şekilde yerine getirmiş olacaktır. (C. 09.05.1941: 2).

28 Mayıs 1941 tarihli nüshada *Mecliste Hararetili Bir Celse* başlığıyla verilen haberde vekillerin soruları karşısında söz alan Sıhhat Vekili Hulusi Alataş birçok konudan bahsetmiş, trahom mücadelesi ile ilgili olarak da Trahom Mücadelesi Teşkilatı, trahom mücadelesinde arkadaşlarımızın bahsettiği Yenice ve civar köyler tarafımızdan tespit edilmiş yerlerdir. Teşkilatımızı tevsiya imkân bulduğumuz zaman oraları da ele alacağız şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (C. 28.05.1941: 5).

29 Ekim 1941 tarihli nüshada *Rejimin Bir Şaheseri, Türk Sanayii, Yurdun Refahını Tamamlıyor* başlıklı haberde özellikle Cumhuriyetin ilanının yıldönümü olmasından dolayı Cumhuriyet rejimi ile ülkedeki gelişmeyi sayfalarına taşımıştır. Cumhuriyet Sıhhiyesi bölümünde Osmanlı Devleti'nden miras kalan sıhhiye teşkilatının geliştirildiği ve kısa süre içinde ülkenin her yerine yayıldığı anlatılmıştır. Bu süre zarfında hastane sayısının 500'e yatak sayısının ise 15.000'e yaklaştığı, buralarda tedavi edilenlerin sayısının ise milyonları bulduğu ifade edilmiştir. Özellikle sarı hastalıklar olan sıtma, frengi ve trahom felaketleri ile mücadele için teşkilatların kurulduğu anlatılmıştır (C. 29.10.1941: 2).

24 Kasım 1941 tarihli nüshada Prof. Dr. Muhterem Gökmen'in kaleme aldığı *Veremle Mücadele* başlıklı makalede röntgen resmi ile verem hastalığının erken safhada yakalanabileceği ve bunun da tedavide daha hızlı sonuca götüreceği anlatılmıştır. Makalenin sonunda ise sıtma, frengi ve trahom ile mücadele teşkilatlarından bahisle veremle mücadele teşkilatlarının da bir an önce kurulması gerekliliği üzerinde durulmuştur (C. 24.11.1939: 2).

1941 yılında trahom ile ilgili beş haber tespit edilmiştir. İlk haber Almanya'da trahom için bulunan yeni bir ilaç ile ilgilidir. Trahom tedavisinde eskiden beri kullanılan bazı solüsyonlar ve antibiyotikler bulunmaktadır. Bu ilaçların piyasaya sürülmesi süreci, öncesinde hazırlanıp hastalar üzerinde kullanılıp, istenilen sonucun alınması sonucunda gerçekleşmektedir. Günümüzde trahomon tespiti ile başlayan tedavi sürecinde antibiyotik kullanımı ön plandadır. Alman haber merkezinden verilen bilgide de bir tür antibiyotikli ilacın etkililiği bildirilmiştir^{*****}. Bu yılın ikinci haberi Üniversite Haftası etkinlikleriyle ilgilidir. Üniversite Haftası etkinlikleri içinde çeşitli konularda halkı bilgilendirmek amaçlı konferanslar verilmektedir. Ayrıca tıp fakültesinden hocaların bölgeye giderek hasta muayenesi yapması da bu etkinlikler arasındadır. Aydın kesim olarak isimlendirilebilecek olan üniversite hocalarının halkla kaynaşması, halkı bilgilendirme ve bilinçlendirmesi hem halkevleri hem de valilikler tarafından desteklenmektedir^{*****}. 1941 yılında Diyarbakır'da yapılan üniversite haftası etkinlikleri içinde Prof. Dr. Naci Bengisu'nun verdiği konferans trahom ile ilgili olup, ülkenin trahom hastalığına karşı verdiği mücadeleyi de gözler önüne sermektedir. 1925 yılında Adıyaman ve Malatya'da birer trahom hastanesi ile başlayan teşkilatlanma 1941 yılına gelindiğinde dokuz vilayette 180 yatak kapasiteli 13 hastane, 61 dispanser, bir seyyar mücadele ekibinden oluşmaktadır. Bu kurumlarda görevli 32 doktor, 88 sıhhat memuru, 13 hemşire ve 52 hastabakıcı bulunmaktadır. Trahom Mücadele Reisi Dr. Naşit Sunay'ın verdiği bilgilere göre 1939 yılında tüm teşkilatta 178.754 yeni hasta muayene edilmiş, 4.742.278 ilaçlama yapılmış, 11.986 şişede 494 kilo 370 gr. ilaç dağıtılmış, hastanelere 2.785 kişi yatırılmış, 10.057 ameliyat yapılmış ve 1.605 laboratuvar muayenesi sonuçlandırılmıştır (Bengisu, 1942). Bu trahom teşkilatının çalışmalarının savaş dönemi bile olsa hummalı bir şekilde devam ettiğinin de bir göstergesidir. Üçüncü haber trahom teşkilatının hastalığın yeni tespit edildiği bölgelere de kurulacağıyla ilgilidir. Dördüncü haber Cumhuriyet'in ilanının yıldönümü olması hasebiyle ülkedeki gelişmelerin ele alındığı bir haber olup yukarıda da bahsedildiği

* ***** Daha detaylı bilgi için, Altuna, A. (1976). *Trahom tedavisi*. Diyarbakır Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Kliniği, Yayınlanmamış İhtisas Tezi, Diyarbakır.

* ***** Daha detaylı bilgi için, Köse, R. (2021). Tek parti döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerinde düzenlenen üniversite haftası etkinlikleri ve üniversiteli aydın kesimin bölgenin meselelerine bakışı (1940-1945). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37 (104): 307-356; Kıcıroğlu, N. F. ve Komşuoğlu, A. (2022). Türk yükseköğretiminde üniversite yeniden yapılanırken "ilmi yurda götürmek": üniversite haftaları örneği. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41: 1-29.

gibi bulaşıcı hastalıklara karşı verilen mücadele burada da ele alınmıştır. Son haberde ise verem hastalığının kontrol altına alınabilmesi için de diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadeledesine benzer bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir.

9 Temmuz 1942 tarihli Cumhuriyet gazetesi bir gün önce İstanbul’da vefat eden Başbakan Dr. Refik Saydam’ın cenazesinin Ankara’ya getirileceği, hayatı ve yaptıklarının anlatıldığı bir nüsha olarak hazırlanmıştır. Özellikle Sağlık Bakanlığı yaptığı dönemdeki faaliyetlerinin anlatıldığı bölümde ülkede ciddi bir problem olan verem, sıtma, frengi ve trahomla mücadele teşkilatlarını kurması, yeni mezun olan sivil doktorlara getirdiği zorunlu hizmet uygulamasıyla Anadolu’nun en ücra köşelerine hekim göndermiş olması ve yaptığı birçok faaliyet anlatılmıştır (C. 09.07.1942: 1-3).

1942 yılında içinde trahom geçen bir haber yer almıştır. Haberin detayında ise Başbakan Dr. Refik Saydam’ın hayatının anlatıldığı bölümde trahom teşkilatı için yaptıklarından bahsedilmiştir. Dr. Refik Saydam TBMM’de aralıklarla 5 kez (10 Mart 1921- 16 Mayıs 1921; 19 Mayıs 1921–20 Aralık 1921; 23 Ekim 1923–6 Mart 1924; 6 Mart 1924- 21 Kasım 1924; 4 Mart 1925-26 Ekim 1937) Sağlık Bakanı olarak görev almıştır. 25 Ocak 1939’dan vefat ettiği 8 Temmuz 1942’ye kadar da Başbakanlık görevi yapmıştır. Dr. Refik Saydam Sağlık Bakanlığı yaptığı dönemde sağlık teşkilatının kurulması, sağlık ile ilgili kanunların çıkarılması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele gibi birçok alanda önemli çalışmalara önyak olmuştur (Dilek, 2023). 1943 ve 1944 yılında trahomla ilgili haber yoktur.

26 Mart 1945 tarihli nüshadaki Cihad Baban tarafından kaleme alınan *İlköğretimi Yurdda Nasıl Gennelleştireceğiz?* başlıklı makalede ülkedeki okuma yazma oranlarından ve bunun harf inkılabından sonra nasıl geliştiğinden bahsedilmiştir. Makalede özellikle 150-400 arası nüfusa sahip köylerde okul açmanın ve bu okulda eğitim vermenin zorluğundan bahsedildikten sonra asıl meselenin köylünün okumayı gerekli görmesi ile çözülebileceği belirtilmiştir. Okumanın köylü tarafından kabullenilerek bu meselenin halledilmesinin özellikle hastalıkların tanınması ve korunma yollarının da öğrenilmesi anlamına geleceğini dolayısıyla eğitim ile aslında sıtma, trahom gibi hastalıklarla mücadele konusunda da önemli yolların kat edilebileceğini açıklamıştır (C. 26.03.1945: 3).

29 Mayıs 1945 tarihli nüshadaki *Mecliste Bütçe Görüşmesi Bitti* başlıklı haberde; *Sağlık Bakanının Verdiği Cevaplar* alt başlığında Sağlık Bakanı Dr. Sadi Konuk’un bütçeyle ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar arasında trahom hastalığıyla ilgili yapılan çalışmaların başarılı olduğundan bahsetmiştir. Sonrasında konunun bir cemiyet meselesi olması nedeniyle cemiyetin terbiye, fikir, bilgi inkişafı ve nihayet bir temizlik davası olduğunu söylemiştir (C. 29.05.1945: 3).

12 Eylül 1945 tarihli nüshada *Verem Mücadelesi Hala Hızlandırılmayacak mı?* başlıklı haberde; verem hastalığının tüm yurttan artış gösterdiği ve veremle mücadele eden dernek, vakıf gibi kurumların yetersiz kaldığı, bu nedenle devlet tarafından bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bahisle trahom ve frengi hastalığı için hastalığın yaygın olduğu yerlerde mücadele teşkilatlarının kurularak başarılı olduğu ifade edilmiştir. Verem hastalığının ise bölgesel mücadele teşkilatları ile çözülemeyeceği ülkenin geneline yayılan ve taramalar yapabilecek bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulduğu anlatılmıştır (C. 12.09.1945: 1-3).

14 Aralık 1945 tarihli nüshada *Kimsesiz, Bakımsız, Aylak ve Yoksul Çocuklar* başlığı ile CHP genel kurulunda gündeme gelen konuyla ilgili milletvekillerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan raporda; kimsesiz, bakımsız, yoksul ve aylak çocuklarının sayılarının fazla olduğundan ve bu çocuklar arasında verem, uyuz, saçkıran, trahom ve zührevi hastalıkların yaygın olduğundan bahsedilmiştir (C. 14.12.1945: 1-3).

1945 yılında gazetede trahomla ilgili dört haber yer almıştır. İlk haberde hastalıklara karşı korunmanın eğitimle çözümlenebileceği bu yüzden özellikle az nüfuslu köylerde okuma-yazma ve okullaşma sorununun ortadan kaldırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. İkinci haberde de bütçe görüşmeleri ile ilgili gibi görünmekle birlikte aslında toplumun bilinçlenmesi ile bulaşıcı hastalıklardan korunulabileceğinden bahsedilmiştir. Üçüncü haberde trahom, frengi gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadelede bölgesel tedbirlerin işe yaradığı, hastalıklarla mücadelede başarılı olduğu ifade

edilmiştir. Haberin devamında ise verem hastalığının bölgesel teşkilatlanmayla çözümlenemeyecek bir hastalık olduğu için tüm yurttaki bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir***** . 1945 yılının son haberi kimsesiz çocukların sayılarında artış olduğundan dolayısıyla bakımsız olan bu çocuklarda birçok bulaşıcı hastalığın yaygın olduğundan bahsedilmiştir. Bulaşıcı hastalıklardan en iyi korunma yöntemi kişisel hijyenin sağlanabilmesidir. Evsiz barksız ve kimsesiz çocukların ise buna ulaşabilmesi oldukça zordur. CHP genel kurulunda bu konu gündeme gelmiş ve sonrasında ise TBMM gündemine taşınmıştır. Konuyla ilgili bu dönemde hazırlanan raporlar sonucunda 1949 yılında *Korunmaya Muhtaç Çocuklar* kanunu çıkarılmıştır (Resmî Gazete, S. 7217, 27.05.1949).

İlanlar

Gazeteye verilen ilanlar arasında bir kısmının yatılı okullara seçilecek öğrencilerin seçimindeki ön kabul şartları ile ilgili bölümde hastalığın adının geçtiği görülürken bir kısmında ise trahom hastane ve dispanserlerinin eksiklerinin giderilmesi için çıkılan açık eksiltme ilanları olduğu saptanmıştır.

Okullarla ilgili ilanlar

Maarif Vekâleti'nin 1932 yılı için Muallim Mekteplerine öğrenci alımı ile ilgili ilanın Muallim Mektebi girme şartlarının 2. maddesi e bendinde Trahom, verem gibi sari ve müzmin hastalıklardan salim olmak (namzetler kat'i ve nihai olarak mektep doktorlarınca muayene edilecektir) ibaresi bulunmaktadır (C. 18.08.1932: 7; 21.08.1932: 7; 24.08.1932: 7). Bulaşıcı hastalığı olan bir öğrencinin yatılı bir okul olan muallim mektebine alınmasını bu şekilde baştan engellemeye çalışmaktadırlar.

1933 yılı Ağustos ayında Maarif Vekâleti'nden verilen Muallim Mektebi, Lise ve Orta mekteplere öğrenci kabul şartnamelerinde uyulacak şartlar verilmiştir (C.17.08.1933: 6; 20.08.1933: 7; 23.08.1933: 7).

Açık Eksiltme İlanları

16, 21 ve 24 Ekim 1934'te trahom hastane ve dispanserlerine gerekli malzemelerin temini için tekliflerin verilmesi amacıyla ilana çıkmıştır (C. 16.10.1934: 8; 21.10.1934: 8; 24.10.1934:8).

1935 yılı Şubat ve Mart ayında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü'nden yayınlanan bir açık eksiltme ilanında bakanlığın trahom mücadelesi için defter, cetvel ve trahom kartları namıyla 14 kalem evrakı matbua açık eksiltme usulüyle bastırılacağını bildirmektedir (C. 22.02.1935: 8; 26.02.1935: 8; 02.03.1935: 7; 06.03.1935: 8). Müdürlüğün ilanı aslında trahom mücadelesinin devam ettiğini ve teşhisi konan kişilerin kayıt altına alınması ve tedavinin yapılabilmesi için bu tür evraka ihtiyaç duyulduğunun da göstergesidir.

Bu ilanın 2-3 gün aralıklarla üç kez verilmesinden sonra Sıhhiye Vekâleti'nden 1935 yılı Nisan ayında başka bir açık eksiltme ilanına çıkmıştır (C. 07.04.1935: 12; 11.04.1935:11; 15.04.1935: 11; 19.04.1935: 8). Bu sefer talep edilen malzeme trahom hastane ve dispanserleri için bedeli 1460 lira olan 68 kalem cerrahi alet edevattır. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise Trahom hastane ve dispanserlerinin çalışmaya başladığı ve çalışmaların devamı için malzeme eksikliğinin olduğu sonucudur. Ancak 20 Nisan'da planlanan açık eksiltme için talip çıkmayınca süre 1 Mayıs 1935'e kadar uzatılarak ilanlara devam edilmiştir (C. 27.04.1935: 13).

2 Kasım 1937 tarihli nüshada Sıhhi Müesseseler Satınalma Komisyonu Riyaseti'nden Trahom Mücadele Hastanesi ve dispanserlerine lazım olan 69 kalem ecza ile ilgili verilen bir açık eksiltme ilanı vardır. Benzer bir ilan ise 23 Kasım 1937'de 52 adet cerrahi alet için verilmiştir (C. 02.11.1937: 10; 23.11.1937: 6).

* ***** Verem hastalığına karşı teşkilatlanmayla ilgili daha detaylı bilgi için, Candeger, Ü. (2021). Türkiye Cumhuriyeti döneminde verem hastalığına karşı verilen savaş, *Tarihsel süreçte Anadolu'da verem*, Ankara: 83 -96.

21 Eylül 1938’de Gaziantep trahom mücadelesi için 49 parça laboratuvar malzemesi için daha önce yapılan açık eksiltmeden istenilen sonuç alınamadığı için tekrarlanacağı ile ilgili bir ilan çıkmıştır (C. 21.09.1938: 9).

5 Ekim 1939 tarihli nüshada İstanbul Sıhhi Müesseseler Arttırma ve Eksiltme Komisyonu’nun trahomla mücadele teşkilatı için 37 kalem ilaç için istekli çıkmadığından eksiltmenin 9 Ekim 1939’a ertelendiğine dair bir ilan paylaşılmıştır (C. 05.10.1939: 8).

SONUÇ

Trahom çok eski tarihlerden beri bilinen bir göz hastalığı olup tedavi edilmediği takdirde körlük ve kısmî göz kaybına neden olabilmektedir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu’da yaygın olan hastalık Türkiye’de özellikle güney ve güneydoğu illerinde endemik bir şekilde Hititler zamanından beri (yaklaşık olarak 4000 yıldır) varlığını sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı döneminde ülkenin diğer bölgelerine de yayılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi’nin açılışından hemen sonra Sıhhiye Vekâleti’ni kurmuş ve ülkenin genel sağlık sorunlarıyla mücadeleye girişmiştir. Sağlık sorunları arasında bulaşıcı hastalıklar ilk sırada yer almış ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili olarak mücadele teşkilatları oluşturulmuştur.

1925 yılında Adıyaman ve Malatya’da birer trahom hastanesi kurulması ile başlayan teşkilatlanma, 1930 yılında Trahomla Mücadele Reisliğinin kurulmasıyla devam etmiştir. Trahom Mücadele Reisliğinin kurulmasını ise özellikle hastalığın yaygın olduğu yerlerde hastaneler, dispanserler ve seyyar tarama teşkilatlarının oluşturulması takip etmiştir. Teşkilatlanmanın daha çok hastalığın yoğun olduğu yerlerde yapılmış olması, devletin sağlık konusunda vatandaşına yaşadığı yerde hizmet vermeye gayret göstermesinin bir sonucudur. Ulusal basın üzerinden arşiv verileriyle desteklenen bu çalışmada da özellikle basının halkı bilinçlendirme yaptığı ve yapılacak uygulamalar hakkında halka haberler verdiği tespit edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi arşivinde tarama ve doküman inceleme yöntemiyle hazırlanan çalışmada, *trahom* kelimesi ile tarama yapılmıştır. Tarih sınırlandırması yapılmadan yapılan taramada 427 haber tespit edilmiş, 1 Ocak 1930 ile 31 Aralık 1945 tarihleri arasında tarih sınırlandırması ile yapılan taramada ise 127 haber tespit edilmiştir. Sınırlandırmanın bu şekilde yapılmasının nedeni ise savaş ve göç olgusunun hastalığın ve buna bağlı olarak haberlerin artışıyla orantılı olup olmadığının araştırılmasıdır. Literatür taraması sırasında hastalığın yayılması ve salgın oluşturmasında savaş ve göç gibi durumlarda insanların toplu yaşamasının etkisinden bahsedildiği için bu konu üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 15 yıllık dönemi tarandığında ise Türkiye her ne kadar savaş dışı kalmışsa da bu durumdan etkilendiği savaşın başladığı yıl olan 1939 yılında gazetede haber, ilan ve ilaç reklamlarında bir artış olduğu görülmüştür.

Haberlerin büyük çoğunluğu şehirlerdeki durum ile ilgilidir. Kurulan hastane, dispanser ve seyyar teşkilatlar vasıtasıyla tespiti ve tedavisi yapılan hastalarla ilgili sayısal rakamlar yine verilen haberlerin içeriğini oluşturmuştur. Ayrıca gazetelerin kamuoyunu bilgilendirme, bilinç kazandırma ve gerekli uyarılarda bulunma şeklinde sayılabilecek görevlerini de yerine getirdiği ve hastalıkla ilgili genel bilgilerin yanı sıra hastalığa karşı nasıl mücadele edileceği ya da hastalığın bulaşmaması için neler yapılacağı da haberlerin konuları arasındadır.

Son çözümlemede ve elde edilen verilere istinaden; 1930-1945 yıllarında özellikle güney ve güneydoğu illerinde yaygın olarak bulunan trahom hastalığına karşı verilen mücadele, devletin açtığı kurumlar ve çalışmaları, okullara alınacak öğrencilerin seçimiyle ilgili verilen ilanlarda hasta çocukların alınmayacağına dair verilen ilanlar, kurum ve kuruluşların gerekli ihtiyaçlarının satın alınması için verilen ilanlar Cumhuriyet gazetesinin haberlerini teşkil etmiştir. Bu bağlamda gazetenin halkın haberdar edilmesi, bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gibi alanlarda üstüne düşen görevi yerine getirdiği belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- A. Fuat, (1930, 30 Temmuz). Malatya intibalarından parçalar. *Cumhuriyet*: 4.
- Aksakal, H. İ. (2017). Dr. Refik Saydam önderliğinde cumhuriyet dönemi sağlık hizmetlerini modernleştirme çabaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1): 219-237.
- Ali Süreyya, (1932, 28 Şubat). Sıhhi politikamız. *Cumhuriyet*: 4.
- Altay, S. (2016). Bulaşıcı ve müzmin bir sosyal afet: Cumhuriyet'in ilk yıllarında trahom hastalığı ve mücadele çalışmaları (1924-1928). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları*, 12 (23): 167-211.
- Altıntaş, A. (2023). Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı), *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sihhiye-ve-muavenet-i-ictimaiye-vekaleti-saglik-ve-sosyal-yaritim-bakanligi/> [28.04.2023] sayfasından erişilmiştir.
- Altuna, A. (1976). *Trahom tedavisi*. Diyarbakır Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Kliniği, Yayınlanmamış İhtisas Tezi, Diyarbakır.
- Atik, A. (2010). Trachoma in Turkey and Australia-a tale of two countries. *Turkish Journal of Ophthalmology*, 40 (5): 300-303.
- Ayberk, N. F. (1927). *Trahom*. İstanbul, 1927.
- Ayberk, N. F. (1936, 7 Ocak). Bizde trahom savaşı nasıl yapılıyor? *Cumhuriyet*: 8.
- Ayberk, N. F. (1938, 5 Temmuz). Parmağın göz hastalıklarındaki rolü. *Cumhuriyet*: 6.
- Ayberk, N. F. (1961). Türkiye'de trahom mücadelesi tarihçesine ait hatıralarım. *Göz Kliniği*, 10: 127-134.
- Ayberk, N. F. (1961). Türkiye'de trahom mücadelesi tarihçesine ait hatıralarım II. *Göz Kliniği*, 11: 141-148.
- Baban, C. (1945, 26 Mart). İlk öğretimi yurdda nasıl genelleştireceğiz? *Cumhuriyet*: 3.
- Bengisu, N. (1942). Trahom içtimaî zararları ve korunma çareleri. *İkinci Üniversite Haftası (Diyarbakır-1941)*: 121-130.
- Bilgiç, H. (1939,16 Haziran). Hayatın menşei. *Cumhuriyet*: 7.
- Candeger, Ü. (2021). Türkiye Cumhuriyeti döneminde verem hastalığına karşı verilen savaş. *Tarihsel süreçte Anadolu'da verem*, Ankara: 83 -96
- CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları (1939). Ankara: Ulus Basımevi.
- Cumhuriyet gazetesi- 01.01.1930-31.12.1945.
- Çanak, E. (2017). Türkiye'de trahomla mücadele ve Adıyaman örneği (1924-1950). *Akademik Bakış Dergisi*, 61 (Mayıs-Haziran 2017): 951-970.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0/ 1464-3-2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA, 30-18-1-2/ 33-7-11.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA, 30-18-1-2/60-97-19.
- Dilek Z. (2023). İbrahim Refik Saydam (1881-1942). *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/> [24.04.2023] sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, H. (2017a). Cumhuriyet döneminde Adıyaman ve Besni'de trahom (1925-1975). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2): 461-489.
- Doğan, H. (2017b). Urfa'da trahom salgını. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 5: 61-72.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet döneminde sağlık hizmetleri (1923-1950). *Kesit Akademi Dergisi*, 4 (13 Mart): 1-19.
- Gökçen, S. (2020). 27 Aralık 1939 Erzincan depremi ve kriz yönetimi, *Dünya'da ve Türkiye'de büyük felaketler*, Ankara: Halk Kitabevi: 381-428.
- Gökmen, M. (1941, 24 Kasım). Sıhhi bahisler. *Cumhuriyet*: 2.
- Gömlüksiz, E. G. (2005). *Sıhhat ve içtimai muavenet vekili Dr. Refik Saydam döneminde sağlık koşulları ve politikaları (1923-1937)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gürkan, K. İ. (1935,4 Ekim). Sağlık bakımından sayımın faydaları. *Cumhuriyet*: 5.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan büyük depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (88): 37-70.
- Hafız Cemal (1935, 7 Mayıs). Genç kalımız. *Cumhuriyet*: 7.
- Haykır, Y. ve Canpolat, U. (2019). İkinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde sunulan Türkiye trahom coğrafyası raporu. *Tarih yolunda bir ömür Ergün Öz Akçora armağanı II*, İstanbul, Hiperyayın: 191-232.
- Hot, İ. (2001). *Sıhhiye mecmuasına göre ülkemizde bulaşıcı hastalıklarla mücadele (1913-1996)*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul.

- Hot, İ. (2003). Ülkemizde trahom ile mücadele. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 11(1): 22-29.
- Hot, İ. (2014). Gaziantep’te trahom ile mücadele. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 22(1), 17-22.
- Karacaer Çakır, G. (2021). Cumhuriyet dönemi toplum sağlığı politikalarında bulaşıcı hastalıklar (1920-1940). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53: 202-228.
- Karanakçı, S. (1938, 11 Ekim). Sağlam cemiyet sağlam vatandaşlara dayanır. *Cumhuriyet*: 5.
- Kardaş, A. (2021). Cumhuriyet döneminde trahomla mücadele: Siirt örneği. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8 (1): 137-154.
- Katircioğlu, S. F., (2021). Hitit tıp metinlerinde geçen bazı göz hastalıkları üzerine. *Archivum Anaticum- Anadolu Arşivleri*, 15 (2): 385-395. <https://doi.org/10.46931/ArAn.2021.15.2.3>
- Kaya, N. B. (2006). *Siyasi açıdan I. ve II. Celal Bayar hükümetleri (1937-1939)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kırcıoğlu, N. F. ve Komşuoğlu, A. (2022). Türk yükseköğretiminde üniversite yeniden yapılıyor “ilmi yurda götürmek”: üniversite haftaları örneği. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41: 1-29.
- Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, (1949). *Resmî Gazete*, S. 7217, 27 Mayıs 1949.
- Köse, R. (2021). Tek parti döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerinde düzenlenen üniversite haftası etkinlikleri ve üniversiteli aydın kesimin bölgenin meselelerine bakışı (1940-1945). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37 (104): 307-356;
- Munoz B. & West S. (1997). Trachoma: the forgotten cause of blindness. *Epidemiologic Reviews*, 19 (2), The John Hopkins University School of Hygiene and Public Health, U.S.A., 205-217. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.epirev.a017953>.
- Okaygün, B. T. (1936, 10 Temmuz). Şarki Anadolu’da köyler ve köylüler. *Cumhuriyet*: 2.
- Öcal, Z. Ö. (2006). *Siyasi açıdan I. ve II. Refik Saydam hükümetleri (1939-1942)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özer, S. (2014). Türkiye’de trahomla mücadele (1925-1945). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54: 121-152.
- Özer, S. (2020). Maraş’ta salgın hastalıklarla mücadele (1935-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20 (41): 701-728.
- Peyami Safa (1939, 27 Ocak). Refik Saydam. *Cumhuriyet*: 3.
- Rükneddin Fethi (1938, 15 Ocak). On sene sonra memleket nüfusu 25 milyon olabilir. *Cumhuriyet*: 5.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları.
- Tekir, S. (2016). Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’de bulaşıcı hastalıklarla mücadele (1923-1930). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65: 407-430.
- Temel, M. (2008). *Atatürk döneminde bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Trahom Mücadele Talimatnamesi (1932). *Resmî Gazete*, S.1996, 7 Ocak 1932.
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930). *Resmî Gazete* S.1489, 06 Mayıs 1930.
- Vefik Hüsnü (Bulat). (1927). *İkinci Milli Türk Tıp Kongresi Türkiye trahom coğrafyası*, Ankara: Kader Matbaası.
- Wangi, N., Deng, S.& Tian, L. (2016). A review of trachoma history in China: research, prevention, and control. *Science China Life Science*, 59 (6), 541-547.
- WHO (World Health Organization) (2007). *Global plan to combat neglected tropical diseases (2008-2015)*: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/69708> [21.07.2022] sayfasından erişilmiştir.
- Yılmaz, C.& Ersoy, N. (2017). Malatya’da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ve karantina uygulamaları (1889- 1922). *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 7 (2): 91-94.
- Yunus Nadi, (1932, 29 Eylül). Beynelmilel Akdeniz hıfzıssıhha kongresi. *Cumhuriyet*: 1 ve 4.
- Yurt Ansiklopedisi*, (1981). Cilt: I, İstanbul: 182-247.
- Yücebaş, F. (2020). Gaziantep’te salgın hastalıklar ve alınan tedbirler (1923-1933). *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı: 57-76.

Extended Abstract

Trachoma, caused by the microorganism *Chlamydia Trachomatis*, is an ancient disease that can lead to blindness or vision loss if untreated. Transmission occurs through contact with fluids from an infected person's eyes, mouth, or throat. Common items like towels and handkerchiefs, and even house flies, can spread the disease. Without treatment, trachoma leads to frequent eye discomfort and eventual blindness. Known as a 'quiet disease,' it causes tissue damage and scarring inside the eyelids, ranking third after cataracts and glaucoma among causes of blindness and vision loss. Symptoms include eye pain, light sensitivity, tearing, itching, and vision loss. Trachoma, also called Arabian eye pain, Egyptian eye disease, and eye tuberculosis in Turkey, is prevalent in regions like North Africa, the Middle East, and the Far East, notably in Egypt, Tunisia, Morocco, Algeria, Tripoli, Hejaz, Palestine, Syria, Iran, Iraq, India, and China. Poor hygiene, crowded conditions, water scarcity, migration, and war accelerate its spread. The disease likely reached Europe via the Crusades and entered Anatolia during Yavuz Sultan Selim's Egypt Campaign (1517) and Kavalalı Mehmet Ali Pasha's Anatolian Campaign (1832-1833). Its presence in Hittite medical texts suggests an older history in Anatolia. Post-Republic of Turkey establishment, trachoma studies began with observations. Ankara Numune Hospital's Ophthalmologist Vefik Hüsnü [Bulat] investigated the disease in southern and eastern provinces in 1924. By 1925, hospitals and dispensaries opened in Hısn-ı Mansur (Adıyaman) and Malatya. In 1927, Dr. Vefik Hüsnü presented a report at the Second National Medicine Congress, dividing Turkey into four trachoma regions. In 1930, the Trachoma Control Office was established in Gaziantep, later moving to Adana in 1932 and back to Gaziantep. By 1948, trachoma control expanded to cover two million people. In the 1960s, hospital numbers in Gaziantep, Kilis, Urfa, Diyarbakır, and Adıyaman reduced to five due to progress against the disease. Trachoma prevalence dropped from 70-90% in southern and eastern provinces to 2% nationwide in the 1970s. By 1988, 11,077 of 771,305 people had trachoma, decreasing to 98 of 122,099 people in 1998. According to the World Health Organization's 2008-2015 plan, over 6,000,000 people worldwide are blinded by trachoma. In the early 20th century, 150,000 people required treatment. This study, analyzing Cumhuriyet newspaper archives from January 1, 1930, to December 31, 1945, categorized data into state activities, city situations, and public announcements. Missing data from January to June 1943 limited the study. A total of 427 trachoma-related news items were found, with 146 between 1930-1945. The distribution of trachoma-related content in the Cumhuriyet newspaper varied annually. In 1930, there were nine news items, while in 1931 there were three. In 1932, eight articles were published, with three being announcements. The year 1933 had a higher count of 18 articles, of which three were announcements. In 1934, there were 12 pieces, including three announcements and eight advertisements. The following year, 1935, witnessed 22 articles, evenly split between announcements and advertisements. In 1936, nine articles appeared, with only one being an advertisement. The year 1937 had 13 articles, two as announcements and six as advertisements. In 1938, 12 articles were published, including one announcement and four advertisements. A significant increase occurred in 1939, with 26 articles, one announcement, and 14 advertisements. The years 1940 to 1942 saw a decrease, with two articles (one advertisement) in 1940, five in 1941, and only one in 1942. In 1945, six articles were published, two of which were advertisements. Notably, no trachoma-related news was reported in 1943 and 1944. Overall, the period yielded 71 news articles, 22 announcements, and 53 advertisements. Most advertisements focused on drugs for newly emerging pests, particularly those spreading infectious diseases. The study aimed to link war periods with the disease spread. The war's impact was assessed through the number of patients and news intensity during World War II (1939-1945). The majority of news focused on city conditions and patient treatments in state-run institutions. The newspaper played a crucial role in public awareness and disease prevention. In conclusion, the study highlighted the Cumhuriyet newspaper's role in disseminating information and raising public awareness about trachoma during a crucial period in Turkish history.

